

08

Jaarverslag

Stichting Algemeen
Pensioenfonds KLM

Voorwoord

Bij de viering van het 75-jarig bestaan van het Algemeen Pensioenfonds KLM in 2007 constateerde het bestuur dat het fonds er goed voorstond en dat het mede gegeven de solide nieuwe financiële opzet de toekomst met vertrouwen tegemoet kon zien. In het afgelopen jaar is deze uitspraak ten volle beproefd.

In de loop van 2008 werd het fonds gaandeweg geconfronteerd met een wereldwijde financiële crisis. De aandelenkoersen daalden in relatief korte tijd enorm en grote gevestigde financiële instellingen vielen om of konden slechts met staatssteun overeind worden gehouden. Hierdoor daalde de waarde van de beleggingen van het fonds. Een bijkomende negatieve ontwikkeling was de daling van de lange termijnrente. De bijzondere combinatie van de dalende aandelenkoersen én een dalende lange termijn rente zorgde ervoor dat de dekkingsgraad van het fonds verslechterde van 181,6% eind 2007 naar 110,5% (voor indexering) eind 2008.

Omdat het pensioenfonds in oktober 2008 onder het wettelijk vereiste vermogen (wettelijk minimum van 105% vermeerderd met verplichte buffers) raakte, moest op grond van de wet een herstelplan worden opgesteld. Hierin moet worden aangegeven op welke wijze het fonds weer aan het vereiste vermogen gaat voldoen. Eind februari 2009 raakte het fonds voor een korte periode ook onder het wettelijke minimum van 105%.

Voor het bestuur vormden deze gebeurtenissen alle reden om de fondspositie dagelijks te volgen en frequent bijeen te komen om ontwikkelingen te analyseren en mogelijke maatregelen te bespreken.

Een kanttekening die het bestuur overigens bij verslechtering van de financiële positie plaatst, is dat deze voor een deel een boekhoudkundige oorzaak heeft. Vraag is in hoeverre, op dit moment bezien, de voor de waardering van de verplichtingen voorgeschreven rentetermijnstructuur een juiste basis is geweest, gegeven de bijzondere ontwikkeling die deze vertoonde in de tweede helft van 2008.

Ondanks de ongekende gebeurtenissen van het afgelopen jaar handhaaft het bestuur zijn vertrouwen in de soliditeit en toekomstbestendigheid van het fonds. Die soliditeit blijkt onder meer uit de recent uitgevoerde continuïteitsanalyse. Deze analyse geeft aan dat het fonds – met inzet van het premie-instrument – binnen de overeengekomen termijnen kan herstellen. Ingrijpen in indexatie of aanpassing van rechten, waarin de media veel over gesproken wordt, kan vooralsnog achterwege blijven.

Verder constateert het bestuur dat het in de voorgaande jaren ontwikkelde beleid effect heeft gesorteerd. De opgebouwde forse financiële buffers hebben in 2008 precies gedaan waarvoor zij zijn gevormd, namelijk het opvangen van de koersdalingen. Het beleid geeft voorts ruimte tot tactische bijsturing. Zo is in 2008 het aandelenbelang bewust onderwogen. Ook is vanwege de volatiliteit en onzekerheid afgezien van tussentijdse aanpassing van de portefeuille naar de strategische benchmarkgewichten. Beide maatregelen hebben de gevolgen van de daling van de aandelenkoersen beperkt. Ten slotte zijn gedurende 2008 verschillende maatregelen van meer operationele aard getroffen, waardoor met name het tegenpartijrisico is verlaagd. Als voorbeelden noemen we het besluit tot dagelijkse verrekening van onderpand met banken en omzetting van kasposities naar kortlopende staatsleningen.

Dit alles heeft ertoe geleid dat het fonds de financiële storm van 2008 met relatief beperkte schade heeft doorstaan. Zo was het mogelijk om per 2009 pensioenen en pensioenaanspraken volledig te indexeren.

Hoewel inmiddels enig herstel op de financiële markten lijkt op te treden, is de crisis zeker nog niet voorbij en moeten de verwachtingen voor 2009 bescheiden zijn. Wel is het tijd om aan het herstel te werken en lering te trekken uit de gebeurtenissen van het afgelopen jaar.

Begin 2009 is een lange termijnherstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). Herstel binnen de wettelijke termijn wordt gerealiseerd door middel van een herstelopslag op de premie. Verdere maatregelen zijn op dit moment niet nodig. Het bestuur ziet de beoordeling van het plan door DNB met vertrouwen tegemoet. Op grond van de financiële positie van het fonds per eind februari 2009 is er ook een korte termijnherstelplan ingediend, maar door de inmiddels verbeterde financiële positie vervalt dit plan.

Op het moment van de vaststelling van dit verslag is een bestuurlijke commissie bezig met een grondige evaluatie van het beleid en verkenning van verschillende scenario's en beleidsalternatieven. In dat kader wordt ook uitdrukkelijk aandacht geschonken aan de mogelijkheden tot afdekking van aandelen- en/of renterisico's. Afdekking van het renterisico was in voorgaande jaren al onderwerp van onderzoek, maar had naar de mening van het bestuur op dat moment onvoldoende toegevoegde waarde. Ook in 2008 is nog verschillende keren bij het onderwerp stil gestaan, maar toen is besloten om vast te houden aan het bestaande defensieve beleid. Opgemerkt moet worden dat vanaf het moment dat de sterke rentedaling zich inzette, afdekking feitelijk niet meer tot de mogelijkheden behoorde.

Het bestuur verwacht in juni de evaluatie af te ronden en de eerste beleidsopties te kunnen bespreken en streeft naar besluitvorming over eventuele beleidsaanpassingen in de tweede helft van 2009.

Het bestuur zal voorts in 2009 zijn frequente monitoring van de financiële positie van het fonds en de ontwikkelingen in de markt voortzetten.

Het verslagjaar was tevens het eerste jaar van het nieuwe besturingsmodel van het fonds. Met het per 2008 ingestelde verantwoordingsorgaan is in 2008 proefgedraaid met betrekking tot verantwoording afleggen en beoordeling van gevoerd beleid. Over het verslagjaar vindt de eerste formele verantwoording plaats. Verder is in 2008, samen met het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, invulling gegeven aan het interne toezicht. In goede samenspraak benoemden de drie fondsen een visitatiecommissie en in overleg met deze commissie werd een plan van aanpak opgesteld. Hieruit vloeit voort dat de visitatiecommissie in 2008 onderzoek doet bij het Cabinefonds en medio 2009 haar werkzaamheden start bij het fonds. Met ingang van 2008 kent ook de deelnemersraad een nieuwe, kleinere, samenstelling. Met de nieuwe deelnemersraad is constructief overleg gevoerd. Zo is een vertegenwoordiging van de raad betrokken geweest bij de ontwikkeling van het herstelplan.

Het bestuur signaleert dat de verschillende nieuwe organen nog op zoek zijn naar rollen en verantwoordelijkheden. Ook het bestuur moet nog gewend raken. Het bestuur verwacht dat het nog enige tijd zal duren voordat het nieuwe model efficiënt en effectief functioneert, maar ziet een en ander met vertrouwen tegemoet.

Het fonds behaalde over 2008 als gevolg van de financiële crisis een negatief rendement van -20,8%. Het tienjaars gemiddeld totaalrendement van het fonds is nog positief. Het belegde vermogen bedroeg ultimo 2008 EUR 3,9 miljard. De dekkinggraad voor de onvoorwaardelijke pensioenaanspraken (nominale dekkinggraad) bedroeg na indexering 107,8%.

In dit bijzondere verslagjaar zijn grote inspanningen verricht. Het bestuur spreekt zijn dank uit voor al degenen die zich in het afgelopen jaar hebben ingezet voor het fonds. In het bijzonder dankt het bestuur de bestuursleden, leden van de deelnemersraad en functionarissen van Blue Sky Group die belast zijn geweest met de uitvoering van de continuïteitsanalyse en het opstellen van het herstelplan voor hun grote inzet en betrokkenheid.

Amstelveen, 26 mei 2009

Het bestuur van het Algemeen Pensioenfonds KLM,
Gerard Lagendaal
vicevoorzitter

Peter Schelvis
vicevoorzitter

Inhoudsopgave

6 Personalia

8 Algemeen

- 8 Doelstelling
- 8 Producten van het pensioenfonds
- 10 Kenmerken van het pensioenfonds

14 Kerncijfers

15 Bestuursverslag

- 17 Externe ontwikkelingen
- 28 Algemeen bestuurlijke zaken
- 43 Pensioenontwikkelingen binnen het fonds
- 46 Beleggingen van het fonds
- 55 Actuariële paragraaf
- 57 Risicoparagraaf
- 58 Algemeen oordeel Verantwoordingsorgaan

61 Jaarrekening

- 63 Balans per 31 december
- 64 Rekening van baten en lasten
- 65 Kasstroomoverzicht
- 66 Toelichting algemeen
- 74 Toelichting op de balans
- 94 Toelichting op de rekening van baten en lasten

105 Overige gegevens

- 105 Financiële opzet
- 106 Bestemming van het resultaat
- 106 Gebeurtenissen na balansdatum
- 107 Actuariële verklaring
- 109 Accountantsverklaring

111 Bijlagen

- 112 Deelnemersbestand
- 114 Ontwikkelingen 1999 – 2008

Personalia

stand per 26 mei

Bestuur

Voorzitter

Drs. D.J.D. Dees

Leden namens

de werknemers

Drs. J. van den Brink

P.A. van Gent

H. Kroezen

Mr. I. Slikkerveer

Mw. drs. L.F.A.M. Jansen (plv.)

B.H. van der Wal (plv.)

Leden namens

KLM

A.W. Gerritsma

Drs. R. Hougée

Mw. mr. M.I. Kartman

R. Kies

Mw. drs. G.E. van der Landen

P.M. Schelvis RA, vicevoorzitter

Leden namens

de pensioengerechtigden

G.K.R. Lagendaal,

vicevoorzitter

T.H. Woltman

F. Bevers (plv.)

Secretaris

Drs. E.J.J. Voorhoeve

Directeur

Drs. B.A.A.M. van der Stee

Compliance officer

Drs. D.J.D. Dees

Beleggingsadvies-

commissie Voorzitter

J. Vroegop

Leden

Prof. dr. C.E. Beckers

Mw. prof. dr. M.W. Donders

Dr. C.L. Dert

Prof. dr. P.M.A. Eichholz

Drs. H.H. van der Koogh

Vertegenwoordigers

P.A. van Gent

G.K.R. Lagendaal (plv.)

Mw. drs. G.E. van der Landen

P.M. Schelvis RA

Audit Committee

Voorzitter

P.A. van Gent

Leden

R. Kies

R.C. Koster,

Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

E. van Zwol,

Pensioenfonds Vliegend Personeel

KLM

Overige deelnemers

Mr. drs. T.G.A. Keijzers RBA,
uitvoeringsorganisatie

Drs. E.J.J. Voorhoeve,
uitvoeringsorganisatie

J. Hoogendam, uitvoerings-
organisatie

Verantwoordings-

orgaan	Leden namens de werknemers	Leden namens KLM	Leden namens de pensioengerechtigden
	Drs. W. van Huis MIF	M.J. Besseling	Drs. J.H. Kas
	E.J. Reurich	Drs. E.R. Swelheim RA	E.J. Kruseman
	J.J.N. Walter, voorzitter	Drs. G. Woelders RC, vicevoorzitter	Drs. ing. J. Schaatsbergen

Deelnemersraad

Leden namens de werknemers	Leden namens de pensioengerechtigden
M.A. Berkhemer	J. Bakker
M. Leistra	F.P. de Freitas Rodrigues
H.D. Nota, vicevoorzitter	P. Kuiken, tweede secretaris
N. van der Plas	F.H. Reder, voorzitter
M.K.M. Ritsema, secretaris	
Mw. L.A. Silvis	
W. Stijnman	
F.A.G. van de Voort	
van der Kleij	

Visitatiecommissie

Drs. D. del Canho
Drs. W. van Ettinger
Mr. H. Nijssse, voorzitter

Accountant

KPMG ACCOUNTANTS N.V., Amstelveen

Actuaris

MERCER Certificering B.V., Amstelveen

Uitvoeringsorganisatie

Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Doelstelling

De Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM stelt zich ten doel het efficiënt en effectief uitvoeren van adequate en moderne pensioenregelingen, zoals die zijn overeengekomen tussen de partijen in het arbeidsvoorwaardelijk overleg. Het bestuur voert hiertoe een solide financieel beleid en toetst of afspraken in overeenstemming zijn met de wet- en regelgeving.

Producten van het**pensioenfonds**

De pensioenregeling van het fonds geldt voor alle werknemers in een grondfunctie met een onder de KLM-cao vallend dienstverband en daarmee gelijkgestelden. De deelnemers nemen een deel van de financiering voor hun rekening via een deelnemersbijdrage.

De pensioenregeling kent de volgende producten:

- > **Ouderdomspensioen.** Het fonds kent twee regelingen voor ouderdomspensioen. Deelnemers geboren op of na 1 januari 1950 vallen onder de middelloonregeling met als standaardpensioenleeftijd 65 jaar (pensioenreglement 2006). Zij kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan, met als vroegst mogelijke pensioenleeftijd 55 jaar. Naar keuze van de deelnemer kan het ouderdomspensioen gedeeltelijk ingaan (deeltijdpensioen). Het ouderdomspensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris en het aantal deelnemersjaren. Het ouderdomspensioen bedraagt voor ieder deelnemersjaar 2,25% van de nettopensioengrondslag¹ zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. De hoogte van de franchise wordt jaarlijks vastgesteld en aangepast aan de algemene loonontwikkeling in de KLM-cao. Voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 en die op 31 december 2005 deelnemer waren in het fonds, geldt een eindloonregeling met als standaard pensioenleeftijd 63 jaar (pensioenreglement 2002). Ook deze deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij (gedeeltelijk) met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioenleeftijd is hier 60 jaar. Onder voorwaarden is het ook mogelijk later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de leeftijd van 65 jaar. De pensioenopbouw is in principe gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het ouderdomspensioen bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,75% van de netto-pensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het jaar waarin de deelnemer KLM verlaat.

Overgangsrecht

Volgens het overgangsrecht van de pensioenregeling (middelloonregeling) die op 1 januari 2006 is ingevoerd, hadden de deelnemers die op 31 december 2005 deelnemer waren in het fonds de mogelijkheid ervoor te kiezen tijdelijk op eindloonbasis ouderdomspensioen te blijven bouwen. Is hiervoor gekozen, dan wordt tot 1 januari 2011 op eindloonbasis pensioen opgebouwd en vanaf 1 januari 2011 op middelloonbasis.

¹ Netto pensioengrondslag is het deel van het salaris waarover pensioen wordt opgebouwd.

- > **Ploegendienstpensioen** bouwt de deelnemer op als hij in ploegendienst werkt. Dit pensioen is een aanvulling op het ouderdomspensioen. Het ploegendienstpensioen gaat tegelijk met het ouderdomspensioen in. Deelnemers geboren op of na 1 januari 1950 bouwen over hun ploegensalaris 2,25% per jaar aan ouderdomspensioen op. Overige deelnemers bouwen per jaar 1,75% van het jaarlijkse ploegendienstinkomen op.
- > **Prepensioen** geldt alleen voor degenen die geboren zijn vóór 1 januari 1950 en op 31 december 2005 deelnemer waren in het fonds. De prepensioenregeling stelt deze deelnemers in staat op de leeftijd van 61 jaar en 6 maanden te stoppen met werken.
- > **Overbruggingspensioen** geldt eveneens alleen voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 en die op 31 december 2005 deelnemer waren in het fonds. Dit pensioen wordt uitgekeerd vanaf de ingangsdatum van het ouderdomspensioen tot de 65-jarige leeftijd. Het bestaat uit een AOW-vergoeding van maximaal 70% van de franchise en een premiecompensatie².
- > **Nabestaandenpensioen** geldt voor de nagelaten partner van een deelnemer. Het nabestaandenpensioen bedraagt 70% van het ouderdomspensioen dat tot aan het moment van overlijden is opgebouwd. Als de deelnemer in ploegendienst heeft gewerkt, komt daar 70% van het tot aan het moment van overlijden opgebouwde ploegendienstpensioen bovenop.
- > **Facultatief nabestaandenpensioen** is een extra dekking die ervoor zorgt dat het nabestaandenpensioen bij overlijden 70% van het bereikbare ouderdomspensioen en ploegendienstpensioen bedraagt. De verzekering gaat in op het moment dat de deelnemer KLM informeert over het bestaan van een huwelijk of een geregistreerd partnerschap, of vanaf het moment dat KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien.
- > **Anw-hiaatpensioen** geeft een aanvullende uitkering aan de nagelaten partner van een deelnemer of gepensioneerde. Het Anw-hiaatpensioen bedraagt EUR 13.050 (1-1-2009) per jaar. Net als bij het facultatief nabestaandenpensioen kunnen de deelnemer (of gepensioneerde) en de partner gezamenlijk van het Anw-hiaatpensioen afzien. Het verzekerde bedrag in het kader van de Anw-hiaatverzekering wordt door het fonds jaarlijks aangepast aan de ontwikkeling van de Anw-uitkering.
- > **Wezenpensioen** wordt in principe uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd. Bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, wordt het wezenpensioen uitgekeerd tot de 27-jarige leeftijd (middelloonregeling) dan wel tot de 25-jarige leeftijd (eindloonregeling). Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het (bereikbare) ouderdomspensioen en het eventuele ploegendienstpensioen.
- > **Arbeidsongeschiktheidspensioen** gaat in geval van volledige arbeidsongeschiktheid na twee jaar arbeidsongeschiktheid in. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid gaat het pensioen in wanneer de loongerelateerde WGA-uitkering op grond van de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) eindigt en de WGA-vervolg-

² Premiecompensatie is een vergoeding voor het verschil in te betalen

premies volksverzekeringen vóór en na de 65-jarige leeftijd.

uitkering ingaat. De deelnemer ontvangt het arbeidsongeschiktheidspensioen zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum. Dit is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 65 jaar wordt. Voor deelnemers aan de eindloonregeling is dit 63 jaar.

- > **Aanvullend pensioen** kan het ouderdomspensioen en het nabestaandenpensioen op het fiscaal maximaal toegestane niveau brengen. Deelname aan deze regeling van pensioensparen is vrijwillig. Deelnemers betalen een extra premie. Sinds 1 januari 2006 worden geen nieuwe verzekeringen meer afgesloten.

Kenmerken van het pensioenfonds

Gehanteerd pensioensysteem

De pensioenregeling voor deelnemers geboren op of na 1 januari 1950 is gebaseerd op een middelloonregeling. Dit is een systeem van pensioenopbouw waarbij het ouderdomspensioen wordt gebaseerd op het gemiddeld over de gehele loopbaan verdiende salaris. Het totaal bereikbare pensioen is de som van het pensioen dat elk jaar over de in dat jaar geldende pensioengrondslag is opgebouwd.

De pensioenregeling voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 en die op 31 december 2005 deelnemer waren in het fonds, is in principe gebaseerd op een eindloonregeling. Dit is een systeem van pensioenopbouw waarbij de hoogte van het ouderdomspensioen in principe wordt gebaseerd op het laatstverdiende salaris.

De regeling voor (vrijwillig) aanvullend pensioen in beide pensioenreglementen is gebaseerd op het systeem van een beschikbare premieregeling. Dit wordt ook wel premie-overeenkomst genoemd. De ingelegde premie wordt direct omgezet in aanspraken op ouderdomspensioen.

Indexering

Indexering tijdens het dienstverband

Pensioenreglement 2002

De opbouw van aanspraken in de eindloonregeling is gebaseerd op het laatstverdiende loon. De stijging van de lonen is voor wat betreft de opgebouwde aanspraken ouderdomspensioen en prepensioen in het kader van het reglement 2002 (eindloonregeling) al in deze pensioenen verwerkt. Op deze wijze behoudt het pensioen zijn waarde en hoeft er tijdens het dienstverband geen indexatie plaats te vinden.

Voor de pensioenaanspraken op grond van het aanvullend pensioen (pensioenreglement 2002) streeft het fonds ernaar deze jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de lonen, volgens de cao voor het grondpersoneel. De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden.

Pensioenreglement 2006

Het fonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenaanspraken op grond van het reglement 2006 (middelloonregeling) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de lonen volgens de cao voor het grondpersoneel. De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur beslist jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexatie kan plaatsvinden.

Indexering na einde dienstverband

Pensioenreglementen 2002 en 2006

Het streven is de ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken op pensioen (zowel op grond van reglement 2002 als reglement 2006) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex³. Het Bestuur beslist jaarlijks of en in hoeverre de indexering plaatsvindt. Hierdoor heeft deze indexering een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst altijd indexatie kan plaatsvinden.

Ook voor de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenaanspraken van vóór 1 januari 2006 (Reglement 2002) geldt dat het streven is om de ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken op pensioen jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. Deze maatstaf wordt tevens als maximum voor de indexering gehanteerd. De indexering bedraagt niet meer dan het verschil tussen het door het fonds gehanteerde gemiddelde totaalrendement⁴ en de bij het fonds van toepassing zijnde rekenrente ('over-rente'). Indien nodig wordt, voor zover aanwezig, (een deel van) het exploitatieoverschot en (een deel van) de Voorziening Indexering aangewend om de indexering in dat jaar op het niveau te brengen van de genoemde maatstaf.

Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Hierdoor heeft ook deze indexering een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst altijd indexatie kan plaatsvinden.

Organisatie

Het fonds heeft de juridische vorm van een stichting en wordt bestuurd door een bestuur. Binnen het fonds bepaalt het bestuur als hoogste orgaan het beleid. Het bestuur is bevoegd tot het nemen van besluiten die betrekking hebben op het fonds en de daarmee verbonden handelingen.

³ Dit is de door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) vastgestelde afgeleide Consumenten Prijsindex voor alle huishoudens.

⁴ Onder het gemiddelde totaalrendement wordt door het fonds verstaan: het – in het laatst uitgebrachte jaarverslag van het fonds gepubliceerde – voortschrijdend gemiddelde over de laatste tien jaar van de som van het directe rendement (ontvangen rente, dividend, huur en dergelijke) en het

indirecte rendement (verschil tussen de – mogelijke – verkoopprijs en de kostprijs of – bij koop vóór het boekjaar – de laatste balanswaarde).

Bestuur

Het bestuur bestaat uit twaalf leden, van wie vier namens de werknemers, twee namens de pensioengerechtigden en zes namens KLM. Daarnaast zijn er drie plaatsvervangende leden, twee aangewezen door de werknemers en één door de pensioengerechtigden. Het bestuur heeft buiten zijn midden een voorzitter benoemd. Deze voorzitter leidt de vergaderingen en bewaakt de zorgvuldigheid van de besluitvorming. Het bestuur benoemt een lid vanuit de groep deelnemers en pensioengerechtigden tot vicevoorzitter en een werkgeverslid tot vicevoorzitter. Volgens de vaste vergadercyclus vinden per jaar vijf bestuursvergaderingen plaats.

Het bestuur legt jaarlijks verantwoording af over het gevoerde beleid aan het verantwoordingsorgaan. Het interne toezicht op het bestuur wordt uitgevoerd door een visitatiecommissie.

Binnen het fonds bereidt een aantal bestuurscommissies en werkgroepen de besluitvorming in de bestuursvergaderingen voor. Ook voor de uitvoering of uitwerking van besluiten kunnen commissies of werkgroepen worden ingesteld.

Beleggingsadviescommissie

Een beleggingsadviescommissie adviseert het bestuur bij de beleidsbepaling voor beleggingen. Deze commissie bestaat uit vijf externe deskundigen. Leden van het bestuur nemen als vertegenwoordigers deel aan de vergaderingen van de beleggingsadviescommissie. De commissie vergadert viermaal per jaar.

Audit Committee

Het fonds heeft een Audit Committee. Het Committee beoordeelt de beheersmaatregelen in opzet en werking. Ook voert het Committee onderzoek en beleidsontwikkeling uit op het terrein van de interne beheersing van het fonds. In het Committee zitten vertegenwoordigers van de besturen van de KLM pensioenfondsen. Vertegenwoordigers van de uitvoeringsorganisatie en externe accountant nemen deel aan de activiteiten van het committee. Het Audit Committee vergadert drie of vier keer per jaar.

Communicatiecommissie

Sinds 2008 heeft het fonds een vaste communicatiecommissie. De commissie bereidt de behandeling van het communicatiebeleid voor en begeleidt de uitvoering van het beleid door de uitvoeringsorganisatie. De commissie wordt ondersteund door de communicatieadviseur van de uitvoeringsorganisatie.

Verantwoordingsorgaan

Overeenkomstig de Principes voor goed pensioenfondsbestuur legt het bestuur verantwoording af aan een verantwoordingsorgaan. Dit verantwoordingsorgaan bestaat uit negen leden. Hier hebben vertegenwoordigers van KLM N.V., de deelnemers en de pensioengerechtigden zitting. Iedere geleding heeft drie zetels. Het verantwoordingsorgaan beoordeelt jaarlijks het gevoerde beleid, de uitvoering daarvan en de voor de toekomst gemaakte beleidskeuzen. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan wordt opgenomen in het jaarverslag. Het verantwoordingsorgaan heeft verder adviesrechten ten aanzien van zijn eigen inrichting, de inrichting van het interne toezicht, de inrichting van het communicatiebeleid, klachten- en geschillenregelingen en eventuele bezoldigingsregelingen voor het bestuur.

Deelnemersraad

In het kader van de medezeggenschap van pensioengerechtigden heeft het fonds, naast bestuurszetels voor pensioengerechtigden, een deelnemersraad. Hierin zijn deelnemers en pensioengerechtigden op basis van onderlinge getalsverhouding binnen het fonds vertegenwoordigd. De deelnemersraad bestaat uit twaalf leden, van wie acht actieve deelnemers en vier pensioengerechtigden. De deelnemersraad heeft in overeenstemming met de wet een adviserende bevoegdheid.

Visitatiecommissie

Het interne toezicht wordt uitgevoerd door een visitatiecommissie, bestaande uit ten minste drie onafhankelijke deskundigen. De visitatiecommissie beoordeelt het functioneren van het bestuur van het fonds op basis van onderzoek van bestuursprocessen en -procedures, de aansturing van het fonds en de wijze waarop de langetermijnsrisico's worden beheerst.

Accountant en actuaris

Het fonds heeft KPMG ACCOUNTANTS N.V. als externe accountant en MERCER Certificering B.V. als certificerend actuaris aangesteld.

Uitvoeringsorganisatie

De uitvoering van de taken van het fonds is uitbesteed aan Blue Sky Group B.V. Deze uitvoeringsorganisatie handelt op basis van mandaten en een marktconform service level agreement. Deze dienstverleningsovereenkomst komt tot stand in een gezamenlijk periodiek overleg van de besturen van de KLM pensioenfondsen en de uitvoeringsorganisatie. In dit overleg wordt de jaarlijkse vergoeding bepaald.

Het fonds is mede-aandeelhouder van de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur heeft de directeur en een lid van het managementteam van de uitvoeringsorganisatie benoemd tot titulair directeur en secretaris van het fonds.

Kerncijfers

(bedragen in EUR miljoenen)		2008	2007
Deelnemers			
Aantal actieve deelnemers		15.858	15.778
Aantal gewezen deelnemers		8.328	8.102
Aantal pensioengerechtigden		9.207	9.099
Totaal		33.393	32.979
Premies en uitkeringen			
Premies vóór premiekorting		165,0	158,1
Premiekorting		– 68,7 ⁵	– 111,5
Premies na premiekorting		96,3	46,6
Pensioenuitkeringen		124,2	117,9
Vermogen			
Stichtingskapitaal en reserves		339,4	2.222,7
Voorziening pensioenverplichtingen		3.554,2	2.723,3
Dekkingsgraad		107,8%	179,7%
Indexering			
Pensioenrechten actieve deelnemers		3,02%	3,53%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten		2,5%	1,5%
Beleggingen			
Vastgoed		317,6	397,1
Aandelen		1.552,4	2.155,1
Vastrentende waarden		2.210,2	2.321,0
Overig		– 182,4	124,7
Totaal		3.897,8	4.997,9
Totaalrendement		– 20,8%	3,4%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement		3,3%	11,1%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement		3,7%	7,2%

⁵ Op grond van de vermogenspositie primo 2008 wordt daarnaast volgens de financieringsafspraken een bedrag ter grootte van EUR 6,7 miljoen gedoteerd aan de reserve toekomstige premiekorting voor deelnemers.

Bestuursverslag

Stichting Algemeen
Pensioenfonds KLM

1

Externe ontwikkelingen Financiële markten

Het eerste deel van 2008 kenmerkte zich door een voortzetting van grote onrust op de financiële markten. In Europa werd vooral het Zwitserse UBS hard geraakt. Gemeten naar activa was UBS destijds de grootste bank van Europa. Eind 2007 deed deze bank al twee afboekingen van EUR 2,7 miljard en EUR 6,8 miljard. In februari kwam de bank nog eens met een afschrijving ter grootte van EUR 12,6 miljard op haar hypotheekportefeuille.

Eind januari werd ook duidelijk dat de huizenprijzen in de VS de grootste daling lieten zien sinds de depressiejaren. In februari maakte de grootste verzekeraar ter wereld, het Amerikaanse AIG, bekend miljarden te moeten afschrijven. De onrust werd versterkt doordat er twijfels ontstonden over de kredietwaardigheid van de monolinen. Dit zijn verzekeraars die obligaties en complexe kredietproducten garanderen. In reactie daarop werden op 12 februari in de Verenigde Staten drie reddingsboeien uitgeworpen naar de noodlijdende Amerikaanse economie. Een noodplan van de Amerikaanse regering voor huiseigenaren met betalingsproblemen, een nieuwe kapitaalinjectie van USD 30 miljard (EUR 20,6 miljard) van de Federal Reserve en een aanbod van superbelegger en miljardair Warren Buffett om obligatieverzekeraars uit de brand te helpen. Vervolgens raakte de onzekerheid op de markten wat op de achtergrond zonder helemal uit beeld te raken. Na de subprimecrisis kwam echter het volgende probleem naar voren: een commodity boom, veroorzaakt door snel stijgende prijzen van grondstoffen. Als gevolg hiervan kreeg de angst voor een langdurig hogere inflatie de markten in de greep.

In de tweede helft van het afgelopen jaar laaide de kredietcrisis vervolgens weer in alle hevigheid op. Dit begon in september toen bleek dat de twee grootste hypotheekbanken van de Verenigde Staten, Freddy Mac en Fannie Mae, genationaliseerd moesten worden. In de week erna, op 15 september, vroeg de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers surseance van betaling aan. Weer een week later bleek dat de Amerikaanse overheid de verzekeraar AIG, de grootste verzekeraar ter wereld, moest redden met een noodkrediet van USD 85 miljard. Eerder was zakenbank Bear Stearns al overgenomen door JP Morgan en op zondag 14 september werd in allerijl de overname van Merrill Lynch door Bank of America geregeld. Sindsdien is het vertrouwen tussen de banken onderling volledig verdwenen. De geldmarkt viel hierdoor stil. Banken durven nauwelijks nog geld aan elkaar uit lenen.

De angst voor een recessie leidde in de grondstoffenmarkten tot een flinke correctie van de prijzen. Begin juli was de prijs van een vat ruwe olie gelijk aan USD 145. Aan het eind van het jaar was deze prijs gedaald tot iets boven de USD 40. De dreigende recessie en de dalende grondstoffenprijzen leidden tot een sterk gedaalde inflatieverwachting.

Begin oktober keurde het Amerikaanse congres het eerste reddingsplan goed. Dit plan, het Troubled Asset Relief Program (TARP), had een omvang van USD 700 miljard. De bedoeling is met dit fonds probleemleningen van banken op te kopen, zodat hun balans weer opgeschoond wordt. In de weken daarna volgden meerdere verschillende acties van de centrale banken. De korte rentes werden verlaagd en de centrale bank verruimde de mogelijkheden voor banken om geld bij de centrale bank te lenen. Tegelijkertijd bleven de huizenprijzen in de VS en het VK dalen. De angst voor een grote wereldwijde economische recessie nam sterk toe. Beleggers vluchtten weg uit alle beleggingen met iets van risico waardoor de inspanningen van de centrale banken teniet werden gedaan. Als gevolg hiervan kelderden de koersen in hoog tempo. Al met al zorgde dit voor grote onzekerheid op de financiële markten.

De oorzaken van de kredietcrisis

Er verschijnen op dit moment talrijke analyses met daarin aangegeven de belangrijkste oorzaken van deze kredietcrisis.

Na het leeglopen van de IT-bubble in de jaren 2000 en 2001 werd vooral in de VS een flink stimuleringsbeleid gevoerd. Allereerst door de korte rente te verlagen en deze ook langdurig laag te houden. Er was daarmee sprake van een (te) ruim monetair beleid. Tegelijkertijd speelden daarbij nog de volgende zaken:

- > Het stimuleringsbeleid van het eigenwoningbezit in de VS. Dit begon eind jaren negentig van de vorige eeuw. De regering Clinton wilde het eigenwoningbezit onder minderheden en mensen met een laag inkomen bevorderen. Dit beleid werd opgelegd aan Fannie Mae en Freddie Mac. Zij moesten meer subprimehypotheek opkopen en garanderen.
- > Al onder president Ronald Reagan begon de Amerikaanse overheid met het bezuinigen en het terugbrengen van het toezicht op de financiële markten. Dit beleid werd omarmd door Alan Greenspan en president Bush. Het idee erachter was een zo natuurlijk mogelijke marktwerking. Dit verzwakte toezicht gaf de ruimte aan slimme en goedbetaalde financial engineers van de zakenbanken om allerlei verschillende producten te bedenken.

Het gevolg was een explosieve toename van de totale uitstaande Amerikaanse schuld. In de markt wordt dit Debt Supercycle genoemd. Aan deze Debt Supercycle is nu hardhandig een einde gekomen.

Het gevolg was een grote stimulans van de Amerikaanse private consumptie. Dit werkte in het voordeel van landen als China, India en Japan. Het zorgde voor een enorme export richting de VS. China en Japan waren op hun beurt graag bereid het enorme handelstekort van de VS te financieren door te beleggen in Amerikaanse financiële titels. De lage rente in combinatie met de hoge economische groei leidde ertoe dat veel partijen de boot

niet wilden missen. Vooral in de booming financiële sector leek het erop dat alles kon. Salarissen en bonussen stegen naar grote hoogten. Als gevolg daarvan nam de druk om meer winst te maken toe.

In de laatste maanden van 2008 en begin 2009 sloeg de kredietcrisis over op de reële economie. Enigszins wrang daarbij is dat de problemen veroorzaakt zijn in de VS en dat tegelijkertijd de VS worden gezien als een veilige haven in crisistijd. Dit zorgde onder andere voor een sterke opleving van de Amerikaanse dollar. Daarnaast daalden de Amerikaanse aandelen minder hard dan de Europese aandelen.

Vastrentende waarden

De verwachting was dat in 2008 de vastrentende portefeuille een positief rendement zou laten zien. Deze verwachting is uitgekomen. De sterker dan voorziene afkoeling van de wereldeconomie maakte dat de nominale en reële rente op staatsobligaties wereldwijd daalde. De kredietcrisis laaide in de tweede helft van 2008 op tot ongekende hoogten. De risicopremie, de creditspread, ofwel de vergoeding die beleggers vragen voor kredietrisico liep daardoor in 2008 zeer sterk op.

Nadat aanvankelijk de vrees voor hoge inflaties toenam, namen in de tweede helft van het jaar de inflatieverwachtingen wereldwijd juist scherp af. Dit was het gevolg van de negatieve vooruitzichten ten aanzien van de economische groei. Het behaalde rendement op de inflation linked bonds bleef daarom flink achter bij de rendementen op de nominale staatsobligaties.

Door de ernst van de kredietcrisis en de sterke groeivertraging hebben de ECB en de Fed de korte rente in 2008 verlaagd naar respectievelijk 2,5% en 0,25%. Hierbij heeft de ECB eerst gewacht totdat de inflatiedruk was afgenomen.

Voor bedrijfsobligaties bleef conform verwachting het aantal faillissementen laag, maar de creditspreads liepen sterker op dan verwacht. Het werd daardoor een slecht jaar voor bedrijfsobligaties. Desondanks lieten investment grade bedrijfsobligaties uit het eurogebied door de gedaalde rente een positief rendement zien.

De staatsobligaties uit opkomende landen lieten een negatief rendement zien in 2008. De creditspread voor staatsobligaties van opkomende landen liep op en daarnaast verzwakten de valuta's van opkomende landen ten opzichte van de euro.

Aandelen

Na een relatief rustig einde van 2007 keerde de onrust op de aandelenmarkten begin 2008 terug. Zwakke macro-economische cijfers uit de VS gingen gepaard met grote afschrijvingen bij de zakenbanken. Dit vergrootte de kans dat de financiële malaise over zou slaan naar de reële economie. De wereldwijde aandelenmarkten zagen dan ook een sterke terugval in januari en winstverwachtingen werden door beleggers naar beneden bijgesteld. Februari liet een wisselend beeld zien. Hoewel de aandelenmarkten zich enigszins herstelden als gevolg van het actieve monetaire beleid van de Fed, werden de Europese aandelen flink geraakt door de financiële crisis en de stijging van de euro ten opzichte van de dollar. Ook de Japanse aandelenmarkt presteerde teleurstellend. Dit kwam voor een belangrijk deel door de stijging van de Japanse yen ten opzichte van de Amerikaanse dollar. Omdat de aandelenmarkten van de opkomende landen in de regel een grotere gevoeligheid voor fluctuaties in globale groei en grondstoffenprijzen hebben, hadden de zorgen over een globale groeivertraging een versterkt negatief effect op de opkomende landen.

In april veerden de aandelenmarkten op na interventies van de centrale banken. Op de achtergrond speelde de hulp van de Fed bij de overname van Bear Stearns door JP Morgan op 15 maart. In mei sloeg het sentiment om en in juni volgde een maand met scherpe koersdalingen in de aandelenmarkten. Belangrijke aanleidingen voor deze dalingen waren de angst voor stijgende inflatie en de beperkte liquiditeit op de markten. Wereldwijd behaalden de grondstofsectoren nog wel flinke positieve rendementen. Daartegenover stonden echter de negatieve rendementen in de financiële industrie, de automobiellindustrie en de duurzamegoederensectoren.

Gedurende juli, augustus en september leek de wereldwijde financiële markt zich aangepast te hebben aan lagere groeiverwachtingen. Markten bleven echter gedurende deze periode fragiel door economische onzekerheid. Dit had zijn weerslag op de waarderingen van aandelen. Het faillissement van zakenbank Lehman Brothers op 15 september was daarna een zware klap voor het vertrouwen in het financiële systeem. Binnen een tijdspanne van een aantal dagen ging de geldmarkt op slot, werd internationale handel verhinderd, lieten aandelenmarkten grote verliezen zien en steeg de rente op bedrijfsleningen aanzienlijk.

De opkomende markten waren relatief veerkrachtig in 2007 en begin 2008. In deze maanden ondervonden ze echter een sterk veranderd economisch klimaat. Dit kwam voornamelijk door de voortdurende kredietcrisis en tekenen van een zwakke economie in de ontwikkelde opkomende landen. Daarnaast bleven de voedsel- en energieprijzen in de opkomende landen hoog, wat het risico op stagflatie deed toenemen. De ontwikkelingen in de aandelenmarkten van opkomende landen maakten duidelijk dat er nog geen sprake is van een volledige ontkoppeling ten opzichte van de ontwikkelde landen. Daardoor hadden de aandelenkoersen van de opkomende landen sterk te lijden onder dezelfde negatieve factoren als de aandelenmarkten van ontwikkelde landen.

Centrale banken verlaagden de korte rentes. Dit zorgde voor tussentijdse stijgingen in de aandelenmarkten. In oktober en november was de volatiliteit van aandelenmarkten zeer groot. De vrees voor een wereldwijde recessie is nu min of meer ingeprijsd maar de kans op een depressie hangt nog als het zwaard van Damocles boven de markten.

Vastgoed

Na een aantal zeer goede jaren voor publiek vastgoed werd, na 2007, ook 2008 gekenmerkt door forse afwaarderingen. Rendementen komen voor het gehele jaar voor alle wereldregio's uit op zo'n – 40%. Dit cijfer komt zeer dicht bij het cijfer voor aandelen. De volatiliteit was gedurende het gehele jaar zeer hoog. Dit was duidelijk een teken voor de onzekerheid in de markt. Aan het begin van het jaar was de richting voor beleggers nog onduidelijk. Het eerste kwartaal sloot positief af, beleggers zagen vastgoed als een relatief veilige haven. Naarmate het jaar vorderde werd echter duidelijk welk effect de kredietcrisis had, ook op vastgoed.

Voor de directe (private) vastgoedmarkt wordt verwacht dat de afwaarderingen met name in 2009 zullen plaatsvinden, voor zover deze nog niet in het vierde kwartaal van 2008 hebben plaatsgevonden. In 2008 viel het aantal transacties in de investeringsmarkt flink terug. Er is sprake van grote verschillen tussen verkoopprijzen en biedingsprijzen. Hierdoor kwamen veel transacties uiteindelijk niet tot stand. De voornaamste redenen zijn de hogere financieringskosten en een terugval in de activiteit van hedge funds en private-equity-partijen. Beleggers wachten af wat markt- en prijsontwikkelingen zijn in de opvolgende termijn. Dit heeft ook tot gevolg dat taxateurs niet voldoende vergelijkingen hebben voor waarden. Ze hebben moeite tot een marktconforme waardering te komen. Verwacht wordt dat de prijzen relatief stabiel worden gehouden en dat de afwaarderingen pas worden doorgevoerd wanneer er weer meer transacties plaatsvinden.

Met betrekking tot de gebruikersmarkten hebben consumenten in de Verenigde Staten het moeilijk vanwege de problemen op de huizenmarkt. Dit werkt door naar de winkelmarkt via teruglopende consumentenbestedingen. Hoewel op de woningmarkt nog een stabiele vraag is naar huurwoningen, ondervinden beleggers wel concurrentie van het groter aantal leegstaande woningen op de koopwoningenmarkt. Hierdoor moeten er concessies gedaan worden aan de hoogtes van de huren. Verder neemt de vraag naar kantoorruimte af. Dit vanwege omvangrijke ontslagronden en de daardoor teruggelopen behoefte aan kantoorruimte, vooral vanuit de financiële sector.

Ook voor de werelddelen Europa en Azië werden in de loop van 2008 de gevolgen van de kredietcrisis duidelijk. Uiteindelijk blijken de effecten voor de vastgoedmarkten hetzelfde te zijn als in de VS. Vooral minder consumentenbestedingen en de terugloop in de vraag naar kantoorruimte, met name van financiële instellingen en gerelateerde sectoren. In het bijzonder het Verenigd Koninkrijk kreeg in 2008 forse klappen. De hoge huizenprijzen daalden fors en Londen kent een relatief grote omvang van de financiële sector.

Valuta's

In 2008 liet de Amerikaanse dollar een opmerkelijke koersstijging zien. De euro daalde ten opzichte van de dollar met 5,2%, na een stijging van 10% in 2007. Aan het einde van het jaar was de euro 1,39 Amerikaanse dollar waard ten opzichte van 1,46 Amerikaanse dollar aan het begin van 2008. Het Britse pond kende in 2008 een sterke waardedaling en eindigde op 0,967 pond voor een euro ten opzichte van 0,734 pond per euro aan het begin van 2008, een waardedaling van 24%. De Japanse yen daarentegen won sterk ten opzichte van de euro, bijna 30%. Op het einde van het jaar kreeg men nog slechts 126 yen voor een euro ten opzichte van 163 yen in het begin van het jaar.

Pensioenen

Dalende dekkingsgraden

De hiervoor beschreven ontwikkelingen op de financiële markten hadden, in combinatie met daling van de toch al op een historisch laag niveau staande langetermijnrente, ernstige gevolgen voor de Nederlandse pensioenfondsen. Bij de meeste pensioenfondsen was gedurende 2008 al sprake van enige daling van de dekkingsgraden, maar vanaf oktober 2008 was sprake van een scherpe neerwaartse beweging. Veel pensioenfondsen raakten in oktober onder het niveau van het vereiste vermogen (reservetekort). Toen de situatie in november en december aanhield, raakten veel fondsen ook beneden het wettelijke minimum van 105% (dekkingstekort). Deze ongekende ontwikkeling leidde tot veel aandacht in de media en de politieke en wetenschappelijke omgeving, waarbij de nuance nog wel eens zoekraakte en van verschillende kanten wilde plannen werden gelanceerd. Wel was het gevolg dat de meeste pensioenfondsen niet konden indexeren per 1 januari 2009. Daarnaast waren premieverhogingen zeker niet uitgesloten.

Volgens gegevens van DNB waren ultimo 2008 300 pensioenfondsen in dekkingstekort en 65 pensioenfondsen in reservetekort.

Nieuw format Uniform Pensioenoverzicht (UPO)

Eind oktober 2008 publiceerden de pensioenkoepels een nieuw format voor het Uniform Pensioenoverzicht. In het model 2009, dat voor de pensioenaanspraken opgebouwd in 2008 gebruikt moet worden, werd een aantal wijzigingen ten opzichte van dat van 2008 aangebracht. De meest in het oog springende wijziging betreft de invoering van de toeslagenlabel. Daarnaast zijn er bij de informatieverstrekking over arbeidsongeschiktheid en echtscheiding aanvullende passages opgenomen.

Toeslagenlabel

De Pensioenwet stelt dat de informatie over de toeslagverlening moet plaatsvinden via een kwalitatieve en beeldende maatstaf. Deze zet de verwachtingen voor toekomstige toeslagverlening af tegen de prijsstijging. De achterliggende gedachte is dat de informatieverstrekking aan belanghebbenden over de toeslagverlening eerlijk, toegankelijk en begrijpelijk is. Het toeslagenlabel dient inzicht te geven in de verwachte ontwikkeling van de

indexatie van het pensioenfonds (reëel en fictief) in de komende vijftien jaar ten opzichte van de prijsontwikkeling in diezelfde periode. Het pensioenfonds moet voor de vaststelling van het label gebruikmaken van een continuïteitsanalyse. Het label heeft een wettelijk voorgeschreven minimumformaat. Het moet in elk geval deel uit maken van het UPO, de startbrief en de voorgeschreven informatieverstrekking aan de gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en gewezen partners.

Begin maart 2009 heeft de AFM bekendgemaakt dat onder de voorwaarde dat pensioenuitvoerders hun deelnemers per brief informeren over de individuele gevolgen van de kredietcrisis op hun pensioen, zij het toeslagenlabel in 2009 niet hoeven te gebruiken.

Toeslagenmatrix

Op 1 januari 2009 trad de nieuwe toeslagenmatrix in werking (art. 95 lid 2 PW).

De toeslagenmatrix bevat voorgeschreven teksten over de toeslagverlening ter informatie van de (gewezen) deelnemer of pensioengerechtigde. Pensioenuitvoerders zijn verplicht deze teksten op te nemen in alle persoonlijke uitingen. In de Pensioenwet staat dat er bij voorwaardelijke toeslagverlening een consistent geheel moet zijn van de gewekte verwachtingen, de financiering en het realiseren van voorwaardelijke toeslagen. Dit wordt ook de consistentie-eis genoemd. Onvoldoende duidelijk was hoe aan deze eis bij voorwaardelijke toeslagverlening concreet invulling gegeven moet worden. Door middel van de Ministeriële Regeling Wijziging Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling van 9 juli 2008 is aan deze consistentie-eis nadere invulling gegeven. De hoofdregel is dat de teksten van de toeslagenmatrix gebruikt moeten worden, maar in specifieke omstandigheden zijn daarop uitzonderingen mogelijk.

Verhoging arbeidsparticipatie ouderen

Het kabinet nam in 2008 enkele besluiten om de arbeidsparticipatie van ouderen te bevorderen. Het gaat om de volgende maatregelen.

Doorwerkbonus

Ouderen zullen met een (fiscale) doorwerkbonus gemotiveerd worden om vanaf het jaar waarin zij 62 jaar worden door te blijven werken. Deze doorwerkbonus moet doorwerken tot 65 jaar aantrekkelijker maken.

De doorwerkbonus krijgt de vorm van een korting op de te betalen belasting voor ouderen die werken (heffingskorting). De systematiek is vergelijkbaar met de bestaande arbeidskorting voor ouderen die werken. Deze arbeidskorting voor ouderen blijft bestaan, zodat de doorwerkbonus een extra financiële stimulans voor doorwerken betekent bovenop reeds bestaande instrumenten. De hoogte van de doorwerkbonus loopt met de leeftijd en met het inkomen uit arbeid op. Ook aan 65-plussers wordt een doorwerkbonus toegekend.

De doorwerkbonus geldt voor alle ouderen en de regeling ging met ingang van 1 januari 2009 in.

Daarnaast is een wetsvoorstel gedaan voor mensen die willen doorwerken na 65 jaar. Het wetsvoorstel voorziet erin dat zij hun AOW maximaal vijf jaar later kunnen laten ingaan om vervolgens een hogere AOW-uitkering te ontvangen. Ook gedeeltelijke AOW is volgens dit voorstel mogelijk. Het wetsvoorstel moet nog door het parlement worden goedgekeurd.

Houdbaarheidsbijdrage

Naast de bonus voor doorwerken wordt, vanaf 2011, van ouderen een houdbaarheidsbijdrage naar draagkracht gevraagd. Dit komt erop neer dat mensen die ouder zijn dan 65 jaar en geboren zijn na 31 december 1945 met een inkomen dat hoger is dan EUR 32.127 (2009) vanaf 2011 gaan meebetalen aan de AOW. De bijdrage die deze ouderen leveren, wordt ingebed in de schijvenstructuur van de loon- en inkomstenbelasting en premieheffing voor de volksverzekeringen. De bovengrens van de tweede schijf in de inkomstenbelasting wordt met ingang van 2011 niet meer volledig geïndexeerd. Mensen geboren vóór 1 januari 1946 zijn volledig uitgezonderd van de houdbaarheidsbijdrage.

Oprichting Stichting Pensioenregister

Op 7 mei 2008 werd de Stichting Pensioenregister opgericht. De Stichting is een samenwerkingsverband tussen de pensioenkoepels en de Sociale Verzekeringsbank. Deze partijen begeleiden gezamenlijk de ontwikkeling van het Pensioenregister. Het Pensioenregister wordt via internet toegankelijk. Hierin zullen alle Nederlandse pensioenregelingen worden opgenomen. Op deze manier krijgt iemand die inlogt op het register een overzicht van al zijn pensioenaanspraken en aanspraken op AOW. Ook maakt het register zichtbaar waar het pensioen is opgebouwd en waar men terecht kan voor meer informatie.

Het optuigen van het pensioenregister gebeurt in twee fases. In de eerste fase zijn alleen de AOW en de collectieve pensioenregelingen zichtbaar. Later komen daar ook individuele regelingen bij. Op grond van de Pensioenwet zal het Pensioenregister op 1 januari 2011 operationeel moeten zijn.

De informatie die per 1 januari 2011 in het Pensioenregister wordt opgenomen, wordt nu al per uitvoerder verstrekt door middel van het Uniform Pensioenoverzicht (UPO).

De Veegwet

Op 15 juli 2008 werden de Wet Enige wijzigingen in de Pensioenwet, de Wet verplichte beroepspensioenregeling en enige andere wetten (ook wel de Veegwet genoemd) van kracht. De Veegwet heeft tot doel technische onvolkomenheden in de Pensioenwet (PW) te herstellen.

De Veegwet voert twee wijzigingen in. Deze treden met terugwerkende kracht per 1 januari 2007 in werking:

Medezeggenschap pensioengerechtigden bij ondernemingspensioenfondsen

In het kader van de Veegwet is een artikel opgenomen dat een schriftelijke raadpleging van de pensioengerechtigden buiten toepassing verklaart. Dit geldt in de situatie dat het fonds voor 28 februari 2003 heeft voorzien in een deelnemersraad of een bestuur waarin vertegenwoordigers van pensioengerechtigden zitting hebben. Ook moet het ondernemingspensioenfonds aan kunnen tonen dat de gerealiseerde medezeggenschapsvorm de instemming heeft van pensioengerechtigden. In dit kader heeft de Veegwet geen directe gevolgen voor het pensioenfonds.

De kortingsbepaling in de situatie van een dekkingstekort

In een situatie van dekkingstekort kunnen pensioenfondsen als laatste remedie pensioenaanspraken en -rechten korten. Dit om weer financieel gezond te worden (artikel 134 PW). In deze situatie moet conform artikel 140 PW ook een kortetermijnherstelplan door het fonds worden opgesteld. In het kader van de Veegwet wordt aangesloten bij artikel 140 PW en de hersteltermijn uit artikel 134 PW verruimd naar drie jaar.

Begin maart 2009 besloot de minister van Sociale zaken en Werkgelegenheid de wettelijke hersteltermijn tijdelijk te verlengen naar maximaal vijf jaar. De pensioenfondsen moeten nu wel aangeven wat zij gaan doen als de komende jaren zou blijken dat het hen niet lukt om binnen vijf jaar hun reserves op peil te brengen.

Afkoop klein partnerpensioen of wezenpensioen

De Veegwet voorziet in een wijziging van artikel 67 PW. Deze wijziging houdt de afkoopmogelijkheid voor de pensioenuitvoerder van partnerpensioen en eventuele andere pensioenrechten in. Dit gaat op wanneer de uitkering van het partnerpensioen minder bedraagt dan EUR 400. De wetgever heeft ervoor gekozen in de Veegwet de term 'andere pensioenrechten' te vervangen door wezenpensioen. Ook is afstand gedaan van de samenhang met het partnerpensioen en is afkoop van wezenpensioen mogelijk.

WGA-hiaat/arbeidsongeschiktheidspensioen

Voor sociale partners is het vooralsnog onduidelijk hoe het arbeidsongeschiktheidspensioen moet worden vormgegeven zodat het door pensioenfondsen kan worden uitgevoerd. Om de onduidelijkheid weg te nemen, is bij algemene maatregel van bestuur een grondslag gecreëerd waarmee nadere regels worden gesteld. Op grond hiervan kunnen aanvullingen op uitkeringen in het kader van de WIA worden aangemerkt als arbeidsongeschiktheidspensioen in de zin van de Pensioenwet. Concreet komt dit erop neer dat indien de aanvulling op de vervolguitkering zodanig is vormgegeven dat de uitkering niet fluctueert wanneer er meer of minder wordt gewerkt (de mate waarin de restcapaciteit wordt benut), een pensioenfonds deze aanvulling mag doen, aangezien er door deze verzekering geen werkloosheidsrisico wordt gedekt.

Governance en medezeggenschap

Op grond van de Pensioenwet en de Principes voor goed pensioenfondsbestuur dienden pensioenfondsen uiterlijk per 1 januari 2008 invulling te hebben gegeven aan de bepalingen voor goed pensioenfondsbestuur. Zo waren de pensioenfondsen verplicht vanaf 1 januari 2008 een verantwoordingsorgaan te hebben en in een vorm van intern toezicht op het bestuur te hebben voorzien. Daarnaast zou het pensioenfonds invulling moeten geven hebben aan de bestuursprincipes met betrekking tot onder meer deskundigheid, evaluatie van functioneren en communicatie.

Op 1 januari 2008 eindigde het in 2003 vernieuwde medezeggenschapsconvenant, dat in 2005 verlengd was. Met betrekking tot medezeggenschap van pensioengerechtigden moesten pensioenfondsen, voor zover al niet eerder gedaan, een keuze hebben gemaakt tussen bestuursdeelname van pensioengerechtigden of medezeggenschap via een deelnemersraad. De fondsen moesten hun keuzen ook geïmplementeerd hebben.

Over beide onderwerpen was in 2005 de afspraak gemaakt in 2008 een eerste evaluatie te houden. De evaluatie was met name gericht op de feitelijke invoering en gekozen vormgeving. In de zomer van 2008 werd een start gemaakt met de evaluatie van beide onderwerpen. De evaluatie werd uitgevoerd door de Sociaal-Economische Raad (SER). Op verzoek van de SER verzamelde DNB in juni via haar informatiekanaal e-line de gegevens over de feitelijke invoering en vormgeving van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur en de wettelijke medezeggenschapsbepalingen. De SER schakelde daarnaast een onderzoeksbureau in om kwalitatief onderzoek te doen naar de uitvoering van het medezeggenschapsconvenant. Aanvankelijke streven van de SER was de evaluatierapporten eind 2008 uit te brengen. Deze planning is niet gehaald, beide rapporten werden uiteindelijk op 1 april 2009 gepubliceerd.

Wat goed pensioenfondsbestuur betreft luidt de algemene conclusie dat de meeste pensioenfondsen de belangrijkste principes toepassen. Ze hebben een verantwoordingsorgaan ingesteld en intern toezicht georganiseerd. Omdat nog weinig ervaring is opgedaan met verantwoording en intern toezicht heeft het rapport vooral een inventariserend karakter. Wel blijkt dat een aantal pensioenfondsen moeite heeft voldoende kandidaten te vinden voor de verschillende organen. Daarnaast worden kritische opmerkingen gemaakt over onduidelijkheden in taakverdeling tussen organen en toenemende administratieve lasten. Ook het rapport Eindevaluatie medezeggenschap gepensioneerden heeft een positief karakter. Geconstateerd wordt dat het aantal pensioenfondsen met medezeggenschap voor gepensioneerden sterk is toegenomen. Vrijwel alle pensioenfondsen die daartoe op grond van het medezeggenschapsconvenant gehouden zijn, hebben medezeggenschap georganiseerd.

In de zomer van 2008 dienden de Tweede Kamerleden Blok (VVD) en Koser Kaya (D66) een initiatief- wetsvoorstel in. Dit strekte ertoe pensioengerechtigden recht te geven op deelname aan besturen van pensioenfondsen. Daarnaast beoogden zij een aantal praktische zaken rond verkiezingen en beroepsrechten van minderheden in een deelnemersraad te regelen. Vanuit de sector is verontwaardigd gereageerd op dit initiatiefvoorstel. Het staat volstrekt haaks op het uitgangspunt dat belanghebbende partijen in goed overleg zelf in adequate medezeggenschap voorzien. Bij het opstellen van dit jaarverslag was het initiatiefvoorstel nog niet in behandeling.

Toezicht

De reguliere activiteiten op het gebied van toezicht zijn in het verslagjaar in de schaduw komen te staan van de crisis op de financiële markten. Deze gaf aanleiding tot een aantal, waarschijnlijk onvoorziene toezichtsactiviteiten. In de laatste maanden van 2008 was de aandacht voornamelijk gericht op de financiële positie van de pensioenfondsen. Vanaf eind oktober 2008 moesten alle pensioenfondsen op maandbasis hun dekkingsgraad rapporteren. Voordien werd een beperkt aantal (grotere) pensioenfondsen al regelmatig benaderd voor gegevens met betrekking tot hun financiële positie.

Verder liet DNB in het laatste kwartaal van 2008 verschillende circulaire's uitgaan over de te volgen stappen bij een reservetekort of onderdekking. Een herstelplan dient, afhankelijk van de aard, binnen twee of drie maanden te worden ingediend. Gegeven de grote volatiliteit in de markten besloot DNB op 18 november 2008 tot een generiek uitstel voor (nagenoeg) alle herstelplannen tot 1 april 2009. Eind december bepaalde DNB dat pensioenfondsen bij het opstellen van hun herstelplan kunnen uitgaan van de stand ultimo 2008 in plaats van de stand waarop de oorspronkelijke melding is gebaseerd. Voor de actuarissen in dienst van pensioenfondsen en van marktpartijen organiseerde DNB een bijeenkomst over de opzet en aanpak van herstelplannen. In haar brief van december 2008 presenteerde DNB ook de te gebruiken standaardrapportage en sjablonen.

Tegen de achtergrond dat de sterke daling van de dekkingsgraad voor een belangrijk deel werd veroorzaakt door de zeer lage lange rente, werd vanuit de sector aangedrongen op een eventuele aanpassing van de rentetermijnstructuur. De hoop dat DNB zich in haar circulaire van december 2008 hierover zou uitspreken werd niet bewaarheid. DNB zegde wel toe zich op dit onderwerp te willen beraden.

Begin 2008 voerde DNB een sectorbreed onderzoek uit naar de integriteit in vastgoedbeleggingen. Met dit onderzoek werd beoogd de praktijk in kaart te brengen en op basis daarvan mogelijke aanbevelingen aan de sector te doen of anderszins het thema integriteit uitdrukkelijk onder de aandacht te brengen. In het onderzoek werd een zestal pensioenfondsen betrokken.

Vanaf 1 januari 2008 houdt de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezicht op de communicatie van pensioenfondsen. Eind 2007 voerde de AFM een self-assessment uit over communicatie. De resultaten hiervan werden in het voorjaar van 2008 gepubliceerd. Eind 2008 herhaalde de AFM dit self-assessment. Verder voerde de AFM een aantal oriënterende onderzoeken uit naar onder andere de totstandkoming van het UPO en het proces van waardeoverdracht. Aan de sector stelde de AFM verschillende handreikingen voor betere communicatie ter beschikking. Een belangrijk onderwerp voor de AFM was het toeslagenlabel. Een eerder ontworpen label met schepjes werd na kritiek van de pensioenkoopels vervangen door een door de koepelorganisaties ontwikkeld label. Dit label zou per 1 januari 2009 moeten worden toegepast. In november 2008 gaf de AFM echter aan dat gegeven de actuele ontwikkelingen pensioenfondsen ervoor konden kiezen de invoering aan te houden tot 1 april 2009. Zo kan het label gebaseerd worden op een meer actuele financiële situatie en eventuele herstelplannen. Begin 2009 heeft de AFM aangegeven dat het in voorkomende gevallen de voorkeur kan hebben deelnemers gericht en meer uitgebreid per brief te informeren over hun indexatieverwachtingen.

Algemeen bestuurlijke zaken Bestuurssamenstelling

In verband met een zorgvuldige besluitvorming over de invoering van de Pensioenwet en de Principes voor goed pensioenfondsbestuur was in 2007 besloten de zittingstermijn van het bestuur met zes maanden te verlengen. Op deze manier zou de invoering van een nieuwe organisatiestructuur per 1 januari 2008 samenvallen met de aanvang van een nieuwe zittingstermijn.

Vanaf 2008 telt het bestuur twaalf leden. KLM benoemt zes leden van het bestuur, de deelnemers benoemen vier leden van het bestuur en de pensioengerechtigden benoemen twee leden. Voor vervanging van bestuursleden zijn drie plaatsvervangende leden aangewezen, twee door de deelnemers en één door de pensioengerechtigden.

De ondernemingsraad van KLM benoemde de heren J. van den Brink, P.A. van Gent, H. Kroezen en I. Slikkerveer als bestuursleden namens de deelnemers. Als plaatsvervangers werden benoemd mevrouw L.F.A.M. Jansen en de heer B.H. van der Wal. De pensioengerechtigden benoemden door middel van verkiezingen de heren G.K.R. Lagendaal en T.H. Woltman. Als plaatsvervanger werd benoemd de heer F. Bevers.

KLM benoemde mevrouw M.I. Kartman, mevrouw G.E. van der Landen en de heren D. del Canho en A.W. Gerritsma, R. Kies en P.M. Schelvis tot bestuurslid.

De heren W. van Huis, E. Vaessen en G. Woelders traden op 31 december 2007 terug als plaatsvervangend bestuurslid.

In mei 2008 heeft een verdere wijziging van het bestuur plaatsgevonden. Per 1 mei trad de heer D. del Canho in verband met de keuze voor een loopbaan buiten KLM terug als bestuurslid. In zijn plaats benoemde KLM de heer R. Hougée tot bestuurslid.

In de eerste bestuursvergadering van de nieuwe zittingstermijn werd de heer D.J.H. Dees herbenoemd tot voorzitter en de heren D. del Canho en G.K.R. Lagendaal tot vicevoorzitters. De heer P.M. Schelvis is per mei 2008 benoemd tot vicevoorzitter in de plaats van de heer D. del Canho.

Het bestuur dankt de teruggetreden leden voor hun inzet en betrokkenheid.

Bestuursactiviteiten

Het bestuur vergaderde in 2008 zevenmaal. Daarnaast vonden verschillende ad-hoc-bijeenkomsten plaats in verband met de situatie op de financiële markten.

Verreweg het belangrijkste bestuursdossier in 2008 was de crisis op de financiële markten en de gevolgen daarvan voor het pensioenfonds. Met name vanaf september 2008 heeft het bestuur hier veel aandacht aan besteed. Buiten de reguliere bestuurvergaderingen vonden ad-hocbijeenkomsten plaats om de ontwikkelingen te volgen en te analyseren. Vanaf medio oktober hield het bestuur de vinger aan de pols aan de hand van een dagelijkse rapportage over de dekkingsgraad van het fonds, de ontwikkeling van aandelenkoersen en langetermijnrente. In genoemde extra bijeenkomsten en reguliere vergaderingen is besproken in hoeverre maatregelen getroffen zouden kunnen worden. Concreet zijn besluiten genomen inzake herbalanceren. Verder zijn risicobeperkende maatregelen getroffen inzake het uitlenen van aandelen en uitstaande kasposities. In juni 2008 had het bestuur al besloten tot dagelijkse verrekening van onderpand ter beperking van het tegenpartijrisico. In de hierna volgende paragraaf over het gevoerde beleggingsbeleid wordt nader op deze onderwerpen ingegaan.

Nadat het fonds per eind oktober de grens van het vereiste vermogen raakte (reserve-tekort), werd de procedure voor het opstellen van een herstelplan in werking gezet. Een bestuurlijke commissie voerde een continuïteitsanalyse uit. Mede op basis daarvan werd een herstelplan opgesteld.

Een ander belangrijk bestuurlijk aandachtspunt in 2008 was de operationalisering van de nieuwe governance, waaronder de start van het verantwoordingsorgaan en de inrichting en personele invulling van het interne toezicht.

Verder behandelde het bestuur in het verslagjaar, in overeenstemming met de beleids-cyclus, de vaste onderwerpen, zoals het beleggingsplan 2008 – 2009, het jaarverslag over 2007, het communicatiebeleid en de vergoeding voor de uitvoeringsorganisatie. Aan de hand van verschillende periodieke rapportages volgde het bestuur de financiële positie van het fonds, de beleggingsperformance en de kwaliteit van de uitvoering van de uitbestede activiteiten. Specifieke bestuursonderwerpen in het verslagjaar waren een statutenwijziging in verband met het interne toezicht, de actualisering van het deskundigheidsplan, het beleid inzake verantwoord beleggen, de systematiek van inhaalindexatie, overgang van de lopende uitkeringsverplichtingen uit de Anw-hiaatverzekering naar het fonds en bezoldiging van bestuursleden. Verder werden enkele kleine reglementsaanpassingen doorgevoerd en heeft het bestuur de ABTN geactualiseerd.

Het besluit tot indexatie per 2009 werd in verband met de ontwikkelingen op de financiële markten op 5 januari 2009 genomen op basis van de in de decembervergadering vastgestelde uitgangspunten en overwegingen.

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie kwam in 2008 viermaal in vergadering bijeen en adviseerde het bestuur over verschillende onderwerpen. Hiertoe behoorde het jaarlijkse beleggingsplan, de periodieke update van de economische ALM-uitgangspunten, het in eigen beheer voeren van de ILB-portefeuille, het beleggingsuniversum voor actieve aandelenmandaten, het beleid ten aanzien van uitlenen van aandelen en aanpassing van enkele benchmarks. Verder volgde en analyseerde de commissie aan de hand van periodieke rapportages de performance. Tussentijds adviseerde de beleggingsadviescommissie tweemaal over herbalancering en werd de commissie geraadpleegd over de ontwikkelingen van de financiële markten.

In het verslagjaar trad de heer H. Eijgenhuijsen terug in verband met het bereiken van de maximale zittingstermijn. Eind 2007 was de heer J. Mensonides al teruggetreden. In deze vacatures werd voorzien door de benoeming van mw. M.W. Donders en de heer C.L. Dert.

Audit Committee

Het Audit Committee kwam in 2008 driemaal bijeen. Het Committee besteedde aandacht aan de vaste onderwerpen zoals de jaarlijkse SAS 70-rapportages, de managementletter van de accountant, de juistheid van pensioenaanspraken en het kwaliteitsmanagement van de uitvoeringsorganisatie.

Bijzondere onderwerpen in 2008 waren de follow-up van het onderzoek van DNB naar de integriteit van vastgoedbeleggingen in de financiële sector en de procedures met betrekking tot herbalancering en herziening van valutacontracten. Dit gebeurde naar aanleiding van een dubbele transactie in mei 2008. Uit deze dubbele transactie volgde overigens geen

directe schade voor het fonds. Het Audit Committee rapporteerde begin 2009 zijn bevindingen en aanbevelingen aan het bestuur.

Medezeggenschap

Deelnemersraad

De deelnemersraad kwam in het verslagjaar viermaal bijeen in een autonome vergadering. Daarnaast vond tweemaal een gezamenlijke vergadering met het bestuur plaats. De deelnemersraad adviseerde over acht onderwerpen. Dit zijn statutenwijzigingen en invulling intern toezicht, het beleggingsplan, het communicatiejaarplan, non-activiteit en premiestelling, het jaarverslag, reglementswijzigingen naar aanleiding van opmerkingen van de fiscus, aanpassing van de reglementaire ruil- en afkoopvoeten en aanpassing van de ABTN. In alle gevallen bracht de deelnemersraad een positief advies uit.

Naast advisering over concrete besluiten en uitwisseling van visies en standpunten over het algemene beleid volgt de deelnemersraad ook kritisch de uitvoering van het beleid. Dit gebeurt vooral op basis van de kwartaal- en de performancerapportages. Daarnaast werd in het najaar van 2008 de deelnemersraad wekelijks geïnformeerd over de ontwikkeling van de dekkingsgraad van het fonds. Het bestuur heeft de kritische bijdrage van de deelnemersraad aan een goed beheer van het fonds zeer gewaardeerd.

Net als bij het bestuur is ook de zittingstermijn van de deelnemersraad met zes maanden verlengd tot en met 31 december 2007. Op 1 januari 2008 is een nieuwe deelnemersraad aangetreden. De werknemersorganisaties benoemden namens de deelnemers de heren M.K.M. Ritsema, F.A.G. van de Voort van der Kleij, H.D. Nota, M.A. Berkhemer, N. van der Plas, W. Stijnman, M. Leistra en mevrouw L.A. Silvis. Na verkiezingen onder de pensioengerechtigden werden als lid van de deelnemersraad benoemd de heren P. Kuiken, F.H. Reder, N. Tas en J. Bakker. De heer N. Tas is in de tweede helft van 2008 teruggetreden en opgevolgd door de heer F.P. de Freitas Rodrigues. Op 27 maart 2008 vond een afscheidsbijeenkomst plaats, waarin het bestuur de teruggetreden leden dankte voor hun grote inzet en bijdragen.

Evaluatie medezeggenschapsconvenant

In juli 2008 nam het fonds deel aan een enquête over de medezeggenschap van gepensioneerden. De enquête was in het kader van de tussen de Stichting van de Arbeid en de ouderenorganisaties overeengekomen evaluatie van het medezeggenschapsconvenant en de medezeggenschapswetgeving in de Pensioenwet. De enquête bestond enerzijds uit een vragenlijst voor het bestuur en daarnaast uit een vragenlijst gericht aan de voorzitter van de deelnemersraad. De uitkomsten van de evaluatie zijn in april 2009 gepubliceerd.

Goed pensioenfondsbestuur

Verantwoordingsorgaan

Per 1 januari 2008 is een verantwoordingsorgaan ingesteld. Het verantwoordingsorgaan bestaat uit negen leden. KLM benoemde de heren M.J. Besseling, E.R. Swelheim en G. Woelders tot lid namens de werkgever. De heer Woelders werd benoemd tot vice-voorzitter. De gezamenlijke werknemersorganisaties benoemden de heren W. van Huis, E.J. Reurich en J.J.N. Walter tot leden namens de deelnemers en werknemersorganisaties. De Vereniging van Gepensioneerden der KLM en de representatieve organisaties van pensioengerechtigden benoemden J.H. Kas, E.J. Kruseman en J. Schaatsbergen tot lid namens de pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan benoemde uit zijn midden de heer Walter tot voorzitter.

In maart 2008 vond een eerste oriënterende bijeenkomst van het bestuur met het verantwoordingsorgaan plaats. Naar aanleiding daarvan zijn afspraken gemaakt over de werkwijze en informatievoorziening. Zo is overeengekomen om tweemaal per jaar een gezamenlijke vergadering van bestuur en het verantwoordingsorgaan te houden. Daarnaast bepaalt het verantwoordingsorgaan zijn autonome vergaderingen. Hoofdtak van het orgaan is de beoordeling van het in het voorgaande kalenderjaar gevoerde beleid en de in dat jaar gemaakte beleidskeuzen voor de toekomst. Afsproken is deze beoordeling in te passen in het jaarwerkproces van het fonds. Voorafgaand aan de formele vaststelling van het jaarverslag voeren het bestuur en het verantwoordingsorgaan in het voorjaar overleg over het gevoerde beleid. Zo kan het oordeel met de reactie daarop van het bestuur worden opgenomen in het verslag over het betreffende jaar.

In het verslagjaar is 'proef gedraaid' met deze aanpak. Het verantwoordingsorgaan heeft de conceptjaarstukken behandeld en daarover van gedachten gewisseld met het bestuur. Het verantwoordingsorgaan heeft geen oordeel afgegeven over het verslagjaar 2007.

Het verantwoordingsorgaan kwam in 2008 driemaal in autonome vergadering bijeen. Inclusief de startbijeenkomst vonden verder drie vergaderingen met het bestuur plaats. In december 2008 is, ter voorbereiding op de beoordeling van het in 2008 gevoerde beleid, van gedachten gewisseld over de ontwikkelingen van voorgaande maanden. Het verantwoordingsorgaan is vanaf eind oktober 2008 wekelijks geïnformeerd over de financiële positie van het fonds. Verder ontving het orgaan de periodieke performance-rapportages en een samenvatting van de lopende beleidsonderwerpen, adviezen en toezichtscontacten.

Het bestuur heeft het verantwoordingsorgaan als positief-kritisch ervaren. Wel meent het bestuur dat rollen en verantwoordelijkheden nog moeten uitkristalliseren en dat daarom nog duidelijk sprake is van een ontwikkelingsfase. Het bestuur is voornemens zich in te zetten voor een goede inbedding van de verantwoording in het besturingsmodel van het fonds.

Visitatiecommissie

Begin 2008 gaf het bestuur concrete invulling aan zijn keuze om het interne toezicht te laten uitvoeren door een visitatiecommissie. In overleg met de besturen van het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM is besloten tot instelling van een gezamenlijke visitatiecommissie. Deze commissie heeft als opdracht om over een periode van drie jaar de fondsen te onderzoeken op de in de Principes voor goed pensioenfondsbestuur genoemde onderwerpen, waarbij ieder jaar één pensioenfonds onderzocht wordt. Om redenen van efficiency en effectiviteit zijn de besturen van de fondsen overeengekomen dat het onderzochte fonds de bevindingen van de visitatiecommissie deelt met de twee andere fondsen.

Op basis van een gezamenlijk opgestelde profielschets vond in augustus 2008 ook de personele invulling plaats. Benoemd werden de heren D. del Canho, W. van Ettinger en H. Nijssse. De visitatiecommissie heeft de heer Nijssse aangewezen als voorzitter van de commissie.

In overleg tussen de KLM Pensioenfondsen en de Visitatiecommissie is afgesproken dat het eerste onderzoek wordt uitgevoerd bij het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel. Het onderzoek bij het fonds zal worden uitgevoerd in de tweede helft van 2009.

Deskundigheid

De deskundigheid van leden van het bestuur en andere organen van het fonds krijgt traditioneel veel aandacht. Deskundigheidsbevordering vindt op verschillende manieren plaats. In vergaderingen wordt tijd ingeruimd voor scholing op specifieke onderwerpen. Daarnaast worden aparte, interne en externe bijeenkomsten georganiseerd en worden bestuursleden en leden van andere organen in de gelegenheid gesteld individueel deel te nemen aan opleidingen.

De deskundigheidsbevordering van het bestuur vindt plaats op basis van een deskundigheidsplan. In 2008 is gestart met het actualiseren van het deskundigheidsplan. Als uitgangspunt daarbij is genomen het Plan van aanpak deskundigheidsbevordering pensioenfondsbesturen van de pensioenkoepels. Omdat in de tweede helft van 2008 prioriteit is gegeven aan de financiële situatie, is dit traject niet afgerond in het verslagjaar. Planning is het nieuwe deskundigheidsplan in de eerste helft van 2009 af te ronden.

In 2008 namen bestuursleden deel aan seminars van Blue Sky Group over pensioenactualiteiten (indexatielabel, verantwoord beleggen en de API-wetgeving) en over Europese regelgeving, in het bijzonder Solvency II. Blue Sky Group organiseerde ook een scholingsbijeenkomst over de continuïteitsanalyse en actualiteiten in de financiële markten. Verder is door bestuursleden deelgenomen aan workshops en themabijeenkomsten van OPF over onder meer communicatie, compliance en evaluatie van functioneren van besturen.

Ook nam een bestuursdelegatie deel aan het jaarlijkse OPF-congres en aan de pensioenfondsenbijeenkomst van DNB. Nieuwe bestuursleden volgden in het verslagjaar de introductiebijeenkomst van het fonds en de Leergang besturen van een pensioenfonds van SPO. Twee bestuursleden namen deel aan scholingsbijeenkomsten van externe partijen over ALM en risicomanagement.

Verder zijn in 2008 opleidingen voor de deelnemersraad en het verantwoordingsorgaan georganiseerd.

Evaluatie

Op grond van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur evalueert een bestuur periodiek zijn functioneren. Vooruitlopend op de Principes deed het bestuur in 2006 hier de eerste ervaringen mee op, zowel via een eigen benadering als door middel van een self-assessment door een externe partij. Omdat in 2007 en 2008 prioriteit moest worden gegeven aan andere beleidsdossiers heeft op dit terrein geen verdere ontwikkeling plaatsgevonden. Het bestuur heeft evaluatie van het eigen functioneren, mede in relatie tot deskundigheidsbeleid, als één van de activiteiten voor 2009 benoemd. In lijn met de Principes is in 2008 wel in de statuten de mogelijkheid opgenomen om maatregelen te treffen bij disfunctioneren van een bestuurslid.

Transparantie

Via het periodiek Focus, de website en berichten in interne publicaties van KLM worden de deelnemers en de pensioengerechtigden geïnformeerd over ontwikkelingen, beleidsbeslissingen en uitvoeringszaken. Via het jaarverslag vindt verantwoording over het gevoerde beleid plaats. De belangrijkste zaken uit het voorgaande jaar worden toegelicht in een speciale jaarverslageditie van Focus. Belanghebbenden kunnen zich via een speciaal e-mailadres direct tot het bestuur wenden. Bestuursleden zijn in hun dagelijkse functie binnen de onderneming ook direct aanspreekbaar voor deelnemers en pensioengerechtigden.

In 2008 informeerde het bestuur per brief tweemaal alle deelnemers en pensioengerechtigden over de financiële positie van het fonds. Daarnaast werden berichten hierover geplaatst op de website, waarbij ook regelmatig de actuele dekkingsgraad werd vermeld.

Professionalisering

In het bestuur is geoordeeld dat het besturen van een pensioenfonds in de afgelopen tien tot vijftien jaar duidelijk zwaarder is geworden. Het vermogensbeheer is complexer geworden door internationalisering en nieuwe complexe instrumenten. Pensioenregelingen moeten aan toenemende wettelijke regelingen en maatschappelijke ontwikkelingen voldoen, met als gevolg een meer complexe uitvoering waaraan leiding moet worden gegeven. Ook de financiering van pensioenen is, mede door invoering van het FTK, een onderwerp geworden dat continu aandacht vraagt. Hoewel veel activiteiten worden uitbesteed, blijven pensioenfondsbesturen volledig verantwoordelijk en worden zij geacht

constant ‘in control’ te zijn. Met het van kracht worden van de wettelijke regels inzake governance dienen pensioenfondsbesturen ook expliciet verantwoording af te leggen en staan zij ook onder een vorm van intern toezicht. Deze ontwikkelingen hebben tot gevolg dat bestuursleden kennis moeten hebben van een breed scala aan onderwerpen en die kennis (bestuurlijk) moeten kunnen toepassen. Een en ander brengt verder met zich mee dat het bestuurswerk zich niet meer beperkt tot een aantal vergaderingen per jaar, maar een continue aandacht en inzet vraagt. Het bestuur is van mening dat de bestaande voorzieningen voor bestuursleden niet meer in overeenstemming zijn met de huidige verantwoordelijkheid en gewenste (tijds)inzet. Een en ander vormde aanleiding de invoering van een financiële compensatie voor bestuursleden te overwegen. Het bestuur acht dit passend in het licht van de voortschrijdende professionalisering van het pensioenfondsbestuur. In december 2008 is hierover een principebesluit genomen, dat ten tijde van het vaststellen van dit verslag nog onderwerp was van advisering door het verantwoordingsorgaan, conform het bepaalde in de Principes voor goed pensioenfondsbestuur.

Evaluatie Principes voor goed pensioenfondsbestuur

In juli 2008 nam het bestuur deel aan een enquête van de SER. De enquête was in het kader van de in de Principes voor goed pensioenfondsbestuur opgenomen evaluatie van de implementatie en naleving van de Principes. Deze eerste evaluatie betreft met name een inventarisatie van de wijze waarop de pensioensector invulling heeft gegeven aan de Principes. Op een later moment zal nog onderzoek plaatsvinden naar de gevolgen van de nieuwe governance. Het rapport van de evaluatie is in april 2009 gepubliceerd.

Toezicht

Het bestuur onderschrijft de waarde van alert extern toezicht op de pensioensector en hecht in dat verband waarde aan een goede, open relatie met de toezichthouder(s). Het bestuur stelt regelmatig contact met de toezichthouder op prijs.

In 2008 voerde DNB als onderdeel van een sectorbrede verkenning een onderzoek uit naar de integriteit van de vastgoedbeleggingen van het fonds. Bedoelde sectorbrede verkenning had mede als achtergrond de gang van zaken bij de vastgoedonderneming van een ander Nederlands pensioenfonds. Bij het fonds heeft DNB zich met name gericht op beleggingen in private vastgoedfondsen. In juli 2008 ontving het bestuur een fondsspecifieke terugkoppeling. DNB oordeelde dat bij het fonds en de uitvoeringsorganisatie sprake is van een hoog risicobewustzijn en veel aandacht voor de kwaliteit van de partijen waarin wordt deelgenomen. Belangrijkste aandachtspunt uit die terugkoppeling was dat een formeel integriteitsplan ontbreekt. In een formeel integriteitsplan is een en ander ook vastgelegd en expliciet gemaakt. Mede naar aanleiding hiervan is het bestuur voornemens om in de eerste helft van 2009 een integraal integriteitsplan op te stellen.

In het verslagjaar vond tevens een beleidsoverleg plaats tussen de directie toezicht en een delegatie van het bestuur. In dit overleg is met name van gedachten gewisseld over de situatie op de financiële markten en de gevolgen daarvan voor het fonds. Ook is het traject van continuïteitsanalyse en herstelplan besproken. Het periodiek overleg gaf geen aanleiding tot specifieke maatregelen of acties, uitgezonderd afspraken over actualisering van de ABTN en het deskundigheidsplan.

Een bestuurslid, de directeur en de secretaris van het fonds namen in september deel aan de jaarlijkse pensioenfondsenbijeenkomst van DNB.

Op 28 oktober 2008 is melding gedaan aan DNB van het per 23 oktober ontstane reservetekort. Met ingang van november 2008 rapporteert het fonds, net als alle andere pensioenfondsen, op maandbasis de dekkingsgraad aan DNB. Voordien werd het fonds al regelmatig betrokken in meer informele peilingen. Het fonds diende op 30 maart 2009 zijn herstelplan in bij DNB.

Op 31 december 2008 besloot DNB op grond van de financiële positie van het fonds geen goedkeuring te geven aan een voorgenomen collectieve waardeoverdracht van Centraal Beheer Achmea naar het fonds in het kader van de overname van de lopende uitkeringsverplichtingen uit de Anw-hiaatverzekering.

In december 2008 werd op verzoek van de AFM de periodieke zelfevaluatie inzake het communicatiebeleid uitgevoerd. Voor het overige zijn er in het verslagjaar geen toezichtscontacten met de AFM geweest.

Interne beheersing

Het Audit Committee beoordeelt de interne beheersing van het fonds, inclusief de uitvoeringsorganisatie. Begin 2009 is het verslag van werkzaamheden en bevindingen over 2008 opgesteld. Behandeling daarvan heeft plaatsgevonden in de bestuursvergadering van 26 maart 2009.

Belangrijkste onderwerpen in dit verslag waren de SAS70-Type II-rapportage van de uitvoeringsorganisatie, de management letter van de accountant over het jaarverslag 2007, de kwaliteit van de pensioentoekenningen, probleem- en klachtenmanagement, het vastgoedonderzoek van DNB en de procedures rond herbalancerings- en valuta-afdekkingstransacties.

SAS70-rapportage

Jaarlijks ontvangt het fonds van de uitvoeringsorganisatie een SAS70-rapportage inzake de beheersingsmaatregelen. De Type II-rapportage betreft de feitelijke werking van de beheersmaatregelen. Met deze rapportage krijgt het bestuur inzicht in de mate van beheersing van de uitbestede activiteiten. Het Audit Committee heeft de rapportage,

inclusief de verklaring van de accountant, besproken met de uitvoeringsorganisatie en de accountant. Hierbij zijn geen vervolgacties noodzakelijk gebleken.

Pensioentoeckenningen

Eind 2007 en begin 2008 voerde een accountantsbureau een onderzoek uit naar de juistheid van pensioentoeckenningen. Hieruit zijn geen tekortkomingen naar voren gekomen. Het Audit Committee constateerde dat een jaarlijks onderzoek niet nodig is. Wel adviseerde het Audit Committee ingeval van een majeure wijziging van de pensioenregeling hernieuwd onderzoek te overwegen.

Vastgoedonderzoek

Het Audit Committee heeft de opmerkingen van DNB naar aanleiding van het vastgoedonderzoek besproken en adviseerde op basis daarvan het integriteitsbeleid van het fonds explicieter te formuleren. Overigens bestonden bij het Audit Committee geen twijfels over de integriteit van de bedrijfsvoering.

Procedures rond herbalancering en valuta-afdekkingstransacties

Het Audit Committee heeft kennisgenomen van de gang van zaken rond een dubbele valuta-afdekkingstransactie in mei 2008. Met de uitvoeringsorganisatie zijn concrete verbetermogelijkheden besproken, die voor een deel in 2008 zijn geïmplementeerd. In onderzoek zijn nog enkele mogelijke verbeteringen in de geautomatiseerde systemen. In 2009 zal aan het Audit Committee worden gerapporteerd over de effectiviteit van deze maatregelen.

2009

Voor 2009 is het Audit Committee voornemens aandacht te besteden aan onder andere integriteitsbeleid, procedures rond herbalancering en lessen uit de kredietcrisis. Tevens zal weer een nieuwe integrale risicoanalyse worden uitgevoerd.

Gedragscode

Op de leden van het bestuur is een gedragscode van toepassing. De code heeft tot doel het voorkomen van (de schijn van) verstrengeling van belangen van het pensioenfonds en privébelangen en het voorkomen van ongeoorloofde handelingen, zoals koersmanipulatie. Een Compliance officer houdt toezicht op een goede naleving van de code. In 2008 werd de functie van Compliance officer vervuld door de heer D.J.D. Dees.

In 2008 deden zich geen situaties voor die aanleiding geven tot melding. Door de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisatie hebben bestuursleden geen (directe) betrokkenheid bij het aangaan van zakelijke relaties of (voorgenomen) beleggingstransacties, noch beschikken zij over vertrouwelijke marktinformatie.

Mede in het licht van de vergunningen van de organisatie op grond van de Wft, geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie een eigen gedragscode, die voldoet aan de door de AFM gestelde eisen.

Corporate Governance

Het fonds onderschrijft de wenselijkheid van een goede governance van ondernemingen en wil actief bijdragen aan de bevordering en de verdere ontwikkeling van de corporate governance. Hiertoe ontplooit het fonds de onderstaande activiteiten.

Eumedion

Op beleidsmatig niveau participeert het fonds in de Stichting Eumedion samen met het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM. Eumedion heeft als doel het bijdragen aan de ontwikkeling van goede corporate governance en het bevorderen van de naleving van governancecodes. De organisatie is vaste gesprekspartner voor de Nederlandse overheid en de Europese instellingen voor governance-aangelegenheden. Zo wordt commentaar geleverd op beleidsvoornemens en wetgeving, maar ook worden uit eigen beweging voorstellen gedaan. Verder neemt Eumedion actief deel aan het openbare debat over goed ondernemingsbestuur. Ook wordt onderzoek verricht naar het effect van goed ondernemingsbestuur op rendementen van pensioenfondsbeleggingen. Ten slotte geeft Eumedion de aangesloten instellingen praktische ondersteuning bij de uitvoering van hun eigen activiteiten, bijvoorbeeld het afstemmen van de inbreng op aandeelhoudersvergaderingen. Eumedion treedt overigens zelf niet op naar ondernemingen. In Eumedion nemen zo'n 65 vermogensbeheerders deel. Dit zijn de grote pensioenfondsen en een aantal andere grote institutionele beleggers. De KLM pensioenfondsen hadden gezamenlijk een bestuurszetel in Eumedion, maar deze zetel is per juli 2008 overgegaan naar een ander pensioenfonds.

Stichting Governance Platform

Voor de uitvoering van het corporategovernancebeleid neemt het fonds sinds 2005 deel in de Stichting Governance Platform. Dit platform richt zich op het voeren van een actieve dialoog met beursgenoteerde ondernemingen. Consultancybureau Deminor is aangesteld voor de uitvoering van de taken. Jaarlijks wordt een selectie gemaakt van het aantal ondernemingen waarmee een dialoog wordt gevoerd. In maart 2008 ontving het bestuur de jaarlijkse rapportage over de activiteiten van het Governance Platform.

Externe beheerders

Het fonds neemt zelf niet deel aan aandeelhoudersvergaderingen. Dit houdt verband met de wijze waarop het vermogensbeheer is georganiseerd. Het fonds belegt zelf niet rechtstreeks in aandelen, maar schakelt daarvoor externe partijen in. Waar mogelijk maakt het fonds gebruik van het beleid en de kanalen van de externe vermogensbeheerders. Deze hebben mandaat om in het belang van het fonds op te treden.

Verantwoord beleggen

In de maatschappelijke omgeving vindt een discussie plaats over de vraag in hoeverre pensioenfondsen een sociale verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van hun beleggingen. Dit verantwoord beleggen betreft het niet-financieel getinte eisen stellen aan beleggingsobjecten. Het gaat daarbij om zaken als ecologie, milieu, duurzaamheid en ethiek. Het bestuur heeft in 2008, mede op basis van een in maart 2008 verschenen rapport van een gezamenlijke werkgroep van de KLM Pensioenfondsen, een eerste beleidslijn inzake verantwoord beleggen bepaald.

Vastgesteld is dat beleggingsbeleid in eerste instantie gericht is op het behalen van een zo goed mogelijk rendement tegen een zo laag mogelijk risico. Uiteraard wil het fonds daar op een verantwoorde en dus ook duurzame manier mee omgaan, maar het bepalen wat nu specifiek wel of niet aanvaardbare activiteiten zijn, acht het bestuur primair de verantwoordelijkheid van de overheid. Deze beschikt daartoe immers over een democratische legitimatie. Het bestuur ziet dat niet als zijn primaire taak.

Onder verantwoord beleggen verstaat het bestuur dat alleen wordt belegd in activiteiten die niet bij wet of bij internationale verdragen zijn verboden. Schending van mensenrechten en misbruik van kinderarbeid behoren tot de activiteiten, waarvan afstand wordt genomen. Het bestuur onderschrijft daarbij de principes van de Verenigde Naties voor verantwoord beleggen.

Omdat het fonds bij het uitvoeren van het beleggingsbeleid gebruikmaakt van vele verschillende externe vermogensbeheerders, zal allereerst begonnen worden hen te informeren over de standpunten van het fonds. Ook zal hen gevraagd worden te rapporteren over hoe zij invulling kunnen geven aan de doelstellingen van het fonds.

Communicatie

De communicatie van het fonds vindt plaats op basis van een jaarlijks communicatieplan en het beleidskader communicatie. Het beleidskader geldt voor drie jaar. De periode 2006 – 2008 kreeg als leidraad ‘Verbinding maken’. Hierbij gaat het om meer en gericht contact tussen het fonds en de belanghebbenden. Dit betreft niet alleen de communicatie over de pensioenregeling, maar ook de betrokkenheid van deelnemers en pensioengerechtigden bij het functioneren van het fonds en de financiële positie. De communicatie met deelnemers en pensioengerechtigden richt zich voornamelijk op de persoonlijke situatie. Deelnemers kunnen hun eigen pensioensituatie inzien en verschillende scenario's doorrekenen met behulp van een online pensioenplanner.

Voorlichtingsdagen

Het fonds continueerde in 2008 de organisatie van Pensioen in Zicht-informatiedagen. Dit zijn doelgroepgerichte informatiebijeenkomsten voor aankomende pensioengerechtigden van het fonds. De formele verantwoordelijkheid voor deze bijeenkomsten ligt vanaf 2008 volledig bij het fonds. Partijen die bijdragen verzorgen zijn KLM NV, de Vereniging van Gepensioneerden der KLM en KLM Health Services.

Tijdens deze informatiebijeenkomsten krijgen deelnemers informatie over hun pensioen, inhoudingen, verzekeringen, voorzieningen voor pensioengerechtigden vanuit KLM, medische zaken en sociale aspecten. In 2008 zijn acht bijeenkomsten georganiseerd. In totaal hebben 167 personen deelgenomen. De deelnemers waardeerden de bijeenkomsten gemiddeld met het cijfer 8,4. In 2008 voerde ook een externe partij een beoordeling uit. Strekking van het advies van deze partij was dat de bijeenkomsten meer interactief zouden kunnen worden gemaakt. Verder wierp deze adviseur de vraag op of in het programma meer stilgestaan zou moeten worden bij de sociaal-emotionele aspecten van pensionering. Mede gezien de hoge waardering van de deelnemers voor de bestaande opzet, is aan deze suggesties vooralsnog geen opvolging gegeven.

Communicatie en de Pensioenwet

In 2008 werden de volgens de Pensioenwet verplichte communicatie-uitingen aan de deelnemers verstrekt. Het gaat hier om het Uniform Pensioenoverzicht en de startbrief. Het fonds verstrekke overigens ook in 2007 al een UPO. Uit een mini-enquête onder deelnemers blijkt dat zij het UPO waarderen.

De startbrief bevat informatie over de pensioenregeling, financiering en risico's die een nieuwe deelnemer kort na indiensttreding moet ontvangen.

Publicaties en website

Het fonds beschikt over een eigen pensioenkrant voor deelnemers en pensioengerechtigden: Focus. Focus verscheen in 2008 driemaal en besteedde aandacht aan de nieuwe bestuurlijke inrichting van het fonds, het jaarverslag, de ontwikkelingen in de financiële sector en verschillende reglementswijzigingen. In 2008 werd de vormgeving van Focus vernieuwd. De kleuren en stijl werden meer aangepast aan deze tijd en meer afgestemd op de verschillende doelgroepen die het fonds aan deelnemers kent.

Het aantal brochures van het fonds is beperkt, mede omdat veel informatie ook te vinden is op de website. Voornemen is wel om een aantal op events gerichte brochures te laten verschijnen. Verder is het plan om de website van het fonds opnieuw in te richten.

Beide onderwerpen zullen in 2009 vorm krijgen.

Financiële crisis

De sterke daling van de dekkingsgraad en het ontstaan van een reservetekort vormden aanleiding voor het fonds de deelnemers en pensioengerechtigden te informeren over de gevolgen voor het fonds. Hiervoor werden zowel de website als persoonlijke brieven ingezet. Vanaf eind oktober is daarnaast regelmatig het verloop van de dekkingsgraad gepubliceerd. Uit reacties van deelnemers is gebleken dat deze informatie over de financiële positie werd gewaardeerd.

Duidelijk is dat de situatie van de laatste maanden van het jaar de deelnemers veel pensioenbewuster heeft gemaakt. Voornemen voor 2009 is dan ook deelnemers meer te informeren over de positie van het fonds en de gevolgen daarvan voor de deelnemers. Zo is het de bedoeling met ingang van het tweede kwartaal van 2009 een kwartaalbericht voor deelnemers en pensioengerechtigden te publiceren.

Jongeren en pensioen

Als onderdeel van de activiteiten rond het 75-jarig bestaan van het fonds organiseerde het bestuur in samenwerking met een jongerenorganisatie een project om de betrokkenheid van jongeren bij pensioen te vergroten. Medewerkers van de uitvoeringsorganisatie en een tiental jonge deelnemers van het fonds onderzochten de huidige belangstelling en betrokkenheid. Ook beoordeelden zij het communicatiebeleid en -middelen van het fonds op effectiviteit voor jongeren. Dit leidde in juni 2008 tot enkele adviezen aan het bestuur over verbetering van de communicatie met jongeren. Onderdeel van het rapport van de jonge deelnemers is het voorstel om jaarlijks een specifieke jongerenactiviteit te organiseren (JOEP). Daarnaast werd de suggestie gedaan om jongeren via een klankbord ook meer bij de organisatie en het bestuur van het fonds te betrekken. Voor 2009 staat een gerichte jongerenactiviteit op de agenda.

Geschillen

In de klachtenregeling van het fonds is vastgelegd dat een belanghebbende een klacht kan indienen. Dit kan als hij het niet eens is met de wijze waarop de statuten of het pensioenreglement worden toegepast, of als hij van mening is onjuist behandeld te zijn. De klachtenregistratie van het fonds betreft niet alleen formele klachten, maar ook kritische vragen en signalen van belanghebbenden. Een klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Als een klager het niet eens is met het oordeel van het bestuur, kan hij zich wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast bestaat de gang naar de rechter.

In 2008 zijn 21 klachten of bezwaarschriften ingediend (2007: dertig). Van de 21 klachten zijn er veertien gegrond verklaard (2007: veertien) en zes ongegrond (2007: twaalf). Eén klacht was ultimo 2008 nog in behandeling. Het merendeel van de gegronde klachten betrof onvolkomenheden in de informatievoorziening. Ook speelde een aantal geschillen met betrekking tot de interpretatie van reglementsbepalingen.

Het bestuur heeft in juni 2008 een commissie ingesteld voor behandeling van individuele gevallen waarin het reglement niet eenduidig kan worden toegepast. Daarnaast fungeert deze zogenoemde kleine commissie in voorkomende gevallen als bezwaarschriften- of geschillencommissie. De commissie rapporteert aan het bestuur over haar werkzaamheden. In gevallen met een principieel karakter of gevallen waarin de commissie niet tot een eensluidend oordeel komt, vindt afhandeling in het bestuur plaats. De bestuursleden P.A. van Gent en A.W. Gerritsma en plaatsvervangend lid F. Bevers zijn benoemd tot leden van de kleine commissie.

Externe relaties

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Stichting van Ondernemingspensioenfondsen (OPF). Dit is een organisatie die de belangen van ondernemingspensioenfondsen behartigt bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders. De (titulair) directeur van het fonds is lid van het algemeen bestuur van OPF. Functionarissen van de uitvoeringsorganisatie nemen deel aan verschillende commissies van OPF, zoals de commissie pensioenzaken, de commissie beleggingszaken, het controllersoverleg, de commissie verslaggeving, de commissie Europa en de begeleidingscommissie PFG.

Uitvoering

Tussen het fonds en de uitvoeringsorganisatie is in 2007 een nieuwe dienstverleningsovereenkomst gesloten. Jaarlijks worden op basis van deze overeenkomst de diensten en de vergoeding voor het daarop volgende jaar afgesproken.

Partijen hebben in 2007 afgesproken tot een verdere transparantie en verbeterde toerekening van kosten te komen. De vertaling van deze afspraken in de vergoeding voor 2008 kostte meer tijd dan verwacht en kon pas in het voorjaar van 2008 worden afgerond. Het traject voor de diensten en vergoeding voor 2009 verliep voorspoediger. In oktober werd gestart met de gesprekken en in december keurde het bestuur de vergoeding voor 2009 goed.

Onderdeel van de verbeteringen in 2009 is dat aan het bestuur op kwartaalbasis wordt gerapporteerd over het verloop van het budget. Ook is de afspraak dat zowel de gevolgen van niet-uitgevoerde activiteiten als extra werkzaamheden expliciet worden gemaakt.

Conform de afspraken nam de uitvoeringsorganisatie ook in 2008 deel aan de CEM-benchmark voor pensioenuitvoering. Dit is een systematiek voor vergelijking van service en kosten van pensioenfondsen. Deze is door het Canadese bedrijf Cost Effectiveness Measurement Ltd. ontwikkeld. Zo'n twaalf Nederlandse pensioenfondsen nemen deel aan deze benchmark. Wereldwijd nemen 77 pensioenfondsen deel.

De uitvoeringsorganisatie heeft namens het Algemeen Pensioenfonds KLM meegedaan aan dit onderzoek. Dit was omdat dit fonds het best vergelijkbaar is met andere pensioenfondsen. CEM geeft inzicht in de absolute en relatieve kosten, de factoren die de kosten beïnvloeden en het serviceniveau. Het rapport geeft ook concrete verbetermogelijkheden.

Het bestuur heeft in 2008 kennisgenomen van het rapport over 2007. Daaruit blijkt dat de uitvoeringskosten van het fonds op de mediaan van de peer group liggen. Wat betreft de service aan de deelnemers scoort het fonds ruim boven de peer group mediaan.

Pensioen- ontwikkelingen binnen het fonds

Algemeen

In 2007 eindigde het contract tussen KLM en Centraal Beheer Achmea voor de verzekering van het Anw-hiaatpensioen. Op verzoek van het arbeidsvoorwaardenoverleg werd het Anw-hiaatpensioen in de reglementen van het fonds vastgelegd. In 2008 startte de procedure om de bij Centraal Beheer Achmea achtergebleven groep van uitkeringsgerechtigden met een Anw-hiaatuitkering onder te brengen bij de verzekering van het pensioenfonds. Het betreft de uitkeringen die vóór 1 april 2007 zijn ingegaan. De bedoeling was dit te realiseren door middel van een collectieve waardeoverdracht per 1 januari 2009. Eind 2008 bleek dat De Nederlandsche Bank geen toestemming verleende voor deze collectieve waardeoverdracht. Reden voor het verbod was voor DNB de financiële positie van het pensioenfonds op dat moment. In april 2009 start de procedure met betrekking tot de collectieve waardeoverdracht opnieuw, wanneer de herstelplannen zijn ingediend.

Eind december 2008 besloot het bestuur de beslissing over de indexatie uit te stellen tot begin 2009. Hoewel indexatie op basis van de stand op het moment van de bestuursvergadering onverkort kon plaatsvinden, gaf de voortdurende volatiliteit van de dekkingsgraad en de beoordeling van de financiële situatie aanleiding tot uitstel van het indexatiebesluit. Dit alles in overeenstemming met de toepasselijke bepalingen in de uitvoeringsovereenkomst. In januari 2009 besloot het bestuur alsnog tot indexatie over te gaan.

Toeslagenlabel

Vanaf april 2009 hanteert het fonds het toeslagenlabel voor een verbeterde informatievoorziening over de toeslagverlening aan de (potentiële) deelnemers, gewezen deelnemers en de gepensioneerden. Dit is een wettelijke verplichting. Het toeslagenlabel geeft de verwachtingen voor toekomstige toeslagverlening weer met een beeldende maatstaf.

Reglementswijzigingen

In 2008 werden enkele reglementswijzigingen doorgevoerd. Deze houden alle verband met de invoering van de WIA. De wijzigingen vormen een aanvulling op een eerdere reglementswijziging in 2007 in verband met het protocol uitwerking 'Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen'. Daarin zijn de WIA-afspraken vastgelegd die KLM met de diverse bonden gemaakt heeft. Deze afspraken werden per 1 juli 2007 van kracht. Naast deze inhoudelijke wijzigingen voerde het fonds enige andere tekstuele wijzigingen en verduidelijkingen in de reglementen door.

Enkele wijzigingen van de reglementen werden gedaan naar aanleiding van opmerkingen door de Belastingdienst. Dit betreft overwegend tekstuele aanpassingen, het zijn geen inhoudelijke wijzigingen.

Indexering per 1 januari 2009

Indexering tijdens het dienstverband

Pensioenreglement 2002

De opgebouwde pensioenaanspraken in het pensioenreglement 2002 zijn gebaseerd op het laatstverdiende loon (eindloon). De stijging van de lonen is daarom al in het pensioen verwerkt. Op deze wijze behoudt het pensioen zijn waarde en hoeft er geen indexatie plaats te vinden.

De opgebouwde aanspraken ploegendienst(pre)pensioen en overbruggingspensioen (voor zover betrekking hebbend op ploegendienstbetalingen) in het kader van het reglement 2002 worden door het fonds jaarlijks aangepast aan de ontwikkeling van de lonen volgens de cao voor het grondpersoneel. De opgebouwde pensioenaanspraken zijn op 1 januari 2009 aangepast met 3,02%.

Het fonds probeert de pensioenen opgebouwd in het kader van de aanvullende verzekering op grond van het pensioenreglement 2002 jaarlijks te verhogen met de loonontwikkeling. Dit betekent dat, op grond van de algemene loonrondes van het grondpersoneel, voor degenen die in dienst zijn, op 1 januari 2009 voor deze pensioenaanspraken een verhoging is doorgevoerd van 3,02%. De verhoging van 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. Deze voorwaardelijke indexatietoezegging wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen.

Pensioenreglement 2006

Het fonds probeert ieder jaar per 1 januari de opgebouwde pensioenaanspraken in het pensioenreglement 2006 (de middelloonregeling) te verhogen. Dit met maximaal het percentage van de algemene loonronde(s) in de periode van 2 januari van het voorgaande jaar tot en met 1 januari van het betreffende jaar volgens de cao voor het grondpersoneel. De opgebouwde pensioenaanspraken in de middelloonregeling zijn op 1 januari 2009 aangepast met 3,02%. De verhoging per 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. Deze voorwaardelijke indexatietoezegging wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen.

Indexatie na einde dienstverband

Pensioenreglementen 2002 en 2006

Het fonds probeert ieder jaar het pensioen van degenen van wie het dienstverband is geëindigd te verhogen met maximaal de procentuele ontwikkeling van het prijsindexcijfer. Dit geldt zowel voor de eindloonregeling als voor de middelloonregeling. Het pensioen van degenen van wie het dienstverband is geëindigd werd op 1 januari 2009 aangepast met 2,5%. De verhoging van 1 januari 2009 is conform de maatstaf. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. Deze voorwaardelijke indexatietoezegging wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen.

Het pensioen van degenen van wie het dienstverband is geëindigd vóór 1 januari 2006 (reglement 2006), is op 1 januari 2009 eveneens aangepast met 2,5%. Ook deze verhoging van 1 januari 2009 is dus conform de maatstaf. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening wordt geen premie betaald. Deze wordt uit beleggingsrendement gefinancierd en er is een reserve voor gevormd.

Overige reglementen

Deelnemers die pensioen opbouwen onder reglement 1976, 1987 of 1995 hebben bezwaar aangetekend tegen de harmonisatie van de oude regelingen. Hierdoor blijven de indexatiebepalingen van deze reglementen op deze deelnemers van toepassing en zijn de bijbehorende percentages onderstaand voor de volledigheid opgenomen.

Voor deze reglementen geldt dat de verhogingen per 1 januari 2009 conform de maatstaf zijn. Het bestuur beslist voor deze aanspraken jaarlijks of en zo ja in hoeverre indexering plaatsvindt. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. Deze voorwaardelijke indexatietoezegging wordt gefinancierd uit behaalde overrendementen.

Reglement 1976

De pensioenaanspraken worden afgeleid uit een aangepaste nettopensioengrondslag. Dit is het verschil tussen de aangepaste brutopensioengrondslag en het AOW-loon per 1 januari van het vorige jaar. Per 1 januari 2008 is de brutopensioengrondslag aangepast met 3,53%. De aanpassing van het AOW-loon bedraagt per 1 januari 2008 3,1%.

Reglement 1987

De pensioenaanspraken worden afgeleid uit een aangepaste nettopensioengrondslag. Dit is het verschil tussen de aangepaste brutopensioengrondslag en het AOW-loon. Per 1 januari 2009 is de brutopensioengrondslag aangepast met 3,02%. Het AOW-loon is per die datum aangepast met 1,9%.

Reglement 1995

Ingegane pensioenen en premievrije aanspraken zijn aangepast conform de procentuele ontwikkeling van het afgeleide prijsindexcijfer 'alle huishoudens' over een periode van twaalf maanden eindigend op 31 oktober 2008. De stijging van het prijsindexcijfer is 2,5%.

Vooruitblik 2009

Als gevolg van de turbulente ontwikkelingen op de financiële markten hebben veel pensioenfondsen in Nederland eind 2008 te maken met een dekkingsgraad die zich onder het (wettelijk) minimaal vereist eigen vermogen (dekkingsstekort) bevindt. Zowel binnen het kabinet als daarbuiten is volop discussie over de wijze waarop de financiële crisis bestreden dient te worden. Ook de maatregelen die de toezichthouder DNB (de Nederlandsche Bank) kan treffen met betrekking tot onder andere het bestrijden van dekkingsstekorten bij pensioenfondsen staan ter discussie. De discussie zal nauwlettend gevolgd worden en bezien zal worden welke consequenties de te treffen maatregelen hebben voor het eigen pensioenfonds.

Beleggingen van het fonds Algemeen

Het doel van het beleggingsbeleid is het leveren van een optimale bijdrage aan het veiligstellen van de pensioenafspraken binnen aanvaardbare risicogrenzen. Het bestuur heeft de beleggingen gespreid over verschillende beleggingscategorieën. Binnen de verschillende beleggingscategorieën wordt gespreid naar regio's en subcategorieën. Bij de uitvoering van het beleid houdt het bestuur rekening met valutarisico, renterisico en het neerwaarts risico van aandelen en onroerend goed.

Het Algemeen Pensioenfonds KLM en de financiële crisis

In de tweede helft van het afgelopen jaar verhevigde de financiële crisis. Dit leidde voor het fonds tot de navolgende consequenties en acties. Als eerste waren er de operationele en tegenpartijrisico's die in het najaar van 2008 opspeelden. Alle zeilen moesten worden bijgezet om dit in goede banen te leiden. Het fonds doet namelijk op verschillende gebieden zaken met banken. De contracten die ten grondslag liggen aan alle banktransacties zijn in de afgelopen jaren aangescherpt. Het belangrijkste doel daarbij is het verminderen van het tegenpartijrisico. Dat is het risico dat de bank zijn verplichtingen aan het fonds niet nakomt. Als gevolg daarvan wordt sinds medio 2008 op dagelijkse basis onderpand uitgewisseld. Desondanks speelden de volgende zaken:

- > Het afdekken van het valutabeleid gebeurt door valutahedgecontracten af te sluiten met banken. Deze contracten lopen na een jaar af. Bij sterke valutaveranderingen is het beleid deze valutacontracten tussentijds af te rekenen. In het najaar van 2008 bleek dat het tussentijds aanpassen (of resetten) van de uitstaande transacties gepaard zou gaan met enorme transactiekosten. Dit heeft ertoe geleid dat het bestuur besloten heeft af te zien van een tussentijdse reset.

- > Op het hoogtepunt van de paniek in de markten in oktober 2008, werd er rekening mee gehouden dat in vervolg op het faillissement van zakenbank Lehman, nog meer grote banken zouden gaan omvallen. Cashposities die om tactische redenen werden aangehouden bij een bank, werden onverwijld afgebouwd en belegd in kortlopende Europese staatsobligaties.
- > Tot slot was er het uitlenen van aandelen en obligaties, ook wel securities lending genoemd. Het uitgangspunt van het fonds is om met beperkt risico extra opbrengsten te genereren met deze activiteit. Maar de realiteit was dat het securities-lendingproces grote last kreeg van het 'op slot zitten' van de geldmarkt. Bij het uitlenen van de effecten komt er veelal geld terug als onderpand. Dat geld wordt door de custodian of fondsbeheerder weer in een geldmarktfonds belegd. Het is ook begin 2009 nog niet mogelijk al het geld uit zo'n geldmarktfonds terug te halen zonder daarbij verliezen te realiseren. Het fonds heeft besloten verder te gaan met het securities-lending-programma onder aanscherping van de richtlijnen voor nieuwe transacties. Het alternatief om per direct te stoppen met het securities-lendingprogramma zou een geforceerde verkoop van de stukken in het geldmarktfonds tot gevolg hebben, met als resultaat een verlies hierop. Ten tijde van het opmaken van dit jaarverslag is het ongerealiseerde verlies ongeveer gehalveerd ten opzichte van de situatie op balansdatum. De verwachting is dat het verlies verder zal teruglopen en dat het securities-lendingprogramma zonder verlies kan worden beëindigd. Uiteraard worden de ontwikkelingen op dit gebied scherp gevolgd.

De negatieve ontwikkelingen op de financiële markten hadden ook grote gevolgen voor de dekkingsgraad. Gemiddeld daalden aandelenbeurzen zo'n 40% in 2008. Tegelijkertijd daalden de rentes.

Sinds 1 januari 2007 dient de waarde van de pensioenverplichtingen berekend te worden door actuele marktrentes te gebruiken. Dalende rentes zorgen voor hogere verplichtingen en daarmee voor een lagere dekkingsgraad. Al met al zorgde dit voor een ongekende en enorme volatiliteit van de dekkingsgraad. Het bestuur liet zich eind 2008 op dagbasis informeren over de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Daarbij gaf het bestuur zich rekenschap van de grote invloed van de dagelijkse renteveranderingen.

Het strategische beleggingsbeleid zoals dat in de afgelopen jaren is vormgegeven, is zwaar getest door de financiële turbulentie. De beleidsbesluiten van de afgelopen jaren om te gaan beleggen in langlopende staatsobligaties en om de strategische allocatie naar de risicovolle high yield bonds af te bouwen, heeft ertoe bijgedragen dat het fonds wat minder hard geraakt is door de financiële crisis. Verder heeft het bestuur besloten in de laatste maanden van 2008 niet vast te houden aan het tussentijdse herbalanceringsbeleid. Dat betekende dat het aankopen van aandelen en onroerend goed ten laste van obligaties geen doorgang vond. Het geld dat beschikbaar kwam omdat de valutacontracten niet tussentijds werden gereset, werd daarbij volledig belegd in de veiligste beleggingscategorie,

de obligaties. Deze besluiten zorgden voor een lager risicoprofiel van het fonds en droegen ook positief bij aan het behaalde portefeuillerendement over 2008. Sinds de herbalancering van mei 2008 hield het fonds een forse tactische onderweging van aandelen aan ten gunste van de obligatieportefeuille. Dat droeg ook positief bij.

Door de snelle economische verslechtering daalden ook de inflatieverwachtingen in de markt. Dat pakte relatief slecht uit voor de langlopende inflation linked bonds. Deze voor het fonds belangrijke beleggingscategorie behaalde in 2008 een rendement van 2,1% tegen een rendement van 15,5% voor de langlopende gewone (nominale) staatsobligaties.

Het totale beleggingsrendement kwam in 2008 uiteindelijk uit op – 20,8%. Het voor de verplichtingen van het pensioenfonds belangrijke referentietarief, de dertigjaars euroswaprente, daalde van 4,89% naar 3,54%. Dat was de belangrijkste reden voor de toename van de verplichtingen van het pensioenfonds met liefst 25%. De dekkingsgraad kwam daarmee ultimo 2008 uit op 110,5%.

De economische terugval is nog niet achter de rug. Een verdere verslechtering van de economie behoort tot de mogelijkheden met als grootste risico voor het fonds verder dalende rentes en aandelenkoersen. Voor de middellange termijn dient tegelijkertijd rekening te worden gehouden met een sterk oplopende inflatie. De crisis biedt echter ook weer nieuwe kansen. Voor aandelen, bedrijfsobligaties en andere risicovolle beleggingscategorieën is nu sprake van aantrekkelijker waarderingen die op termijn kunnen zorgen voor hogere rendementen. Het bestuur zal daarbij de lijn voortzetten van de juiste balans vinden tussen enerzijds het beperken van de risico's en anderzijds het kunnen profiteren van het beleggen in risicovolle beleggingen.

Strategisch beleggingsbeleid

Door de komst van het FTK is het rentemismatchrisico in de balans van een pensioenfonds scherp zichtbaar geworden. De waarde van de pensioenverplichtingen is gevoelig voor veranderingen in de rente. Wanneer de rente daalt, stijgen de verplichtingen. Een rentedaling leidt ook tot een hogere waarde van de obligatieportefeuille. Dit compenseert de waardestijging van de verplichtingen enigszins, zij het dat de verplichtingen een grotere rentegevoeligheid hebben. De waarde van de aandelen- en vastgoedportefeuille wordt ook beïnvloed door het niveau van de rente, maar voor de korte termijn is er geen sprake van een expliciet verband. Het fonds heeft de ambitie de pensioenen te indexeren voor inflatie. Daarom vormen het rentemismatchrisico en het inflatierisico belangrijke risico's voor het fonds.

Medio mei 2008 vond de jaarlijkse herbalancering plaats. Hierbij worden de (benchmark) gewichten van iedere beleggingscategorie teruggezet op de door het bestuur vastgestelde strategische normgewichten.

De bijzondere marktomstandigheden zorgden ervoor dat er bijzondere prijzen gevraagd werden. Eind oktober vroegen de banken bijvoorbeeld zeer hoge transactiekosten voor het resetten van de valutacontracten. Het bestuur besloot toen de reset niet door te laten gaan en het daarmee vrijkomende geld te beleggen in de veilige vastrentendewaardenportefeuille. Eind november zouden er aandelen en onroerend goed moeten worden bijgekocht maar er is toen besloten niet te herbalanceren.

Tactisch beleid beleggingscategorieën

Het fonds begon het jaar met een licht onderwogen positie in aandelen en een overwogen positie in obligaties. De marktaannames met betrekking tot de winstgevendheid van bedrijven, de financiële sector in het bijzonder, werden als te rooskleurig beschouwd. De markt prijsde voor aandelen namelijk nog geen recessie in de VS in.

Tijdens de herbalancering van medio mei werd de positie in aandelen van het fonds verder onderwogen. Verscheidene marktindicatoren wezen namelijk op een verzwakking van de reële economie in de VS en Europa, een verzwakking die nog niet in de aandelenkoersen leek te zijn verwerkt. Liquiditeiten en obligaties werden overwogen. De onderwogen positie in aandelen is gedurende de rest van het jaar in wisselende omvang aangehouden. Aan het begin van het vierde kwartaal is de positie in onroerend goed van het fonds onderwogen. De combinatie van een verzwakkende wereldeconomie, hoge kredietopslagen en dalende inflatie is voor onroerend goed ongunstig.

Per einde jaar resteert een licht onderwogen positie in aandelen en onroerend goed ten behoeve van obligaties. In liquiditeiten houdt het fonds een neutrale positie aan.

Beleggingsportefeuille naar categorieën (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007		
	EUR	%	Bench-mark %	EUR	%	Bench-mark %
Vastgoed	318	8,2	8,6	397	7,9	8,4
Aandelen	1.553	39,8	39,2	2.155	43,1	43,0
Vastrentende waarden	2.211	56,7	57,3	2.321	46,5	46,1
Overig	- 184	- 4,7	- 5,1	125	2,5	2,5
	3.898	100,0	100,0	4.998	100,0	100,0

Vastrentende waarden

Op de vastrentende waarden is in 2008 een rendement behaald van 3,8%.

Gedurende het hele jaar waren de meer risicovolle vastrentende waarden in het fonds onderwogen, met uitzondering van emerging market debt. De marktaannames met betrekking tot de ernst van de kredietcrisis werden te optimistisch geacht. De overwogen positie in emerging market debt werd ingegeven door de toch wel sterke balanspositie van de overheden in verscheidene opkomende markten.

Aan het begin van het vierde kwartaal nam het fonds uit prudentie een sterk overwogen positie in kortlopende Europese staatsobligaties in. Kortlopende Europese staatsobligaties boden een veiliger haven voor vermogen dan liquiditeiten die grotere achterliggende tegenpartijrisico's hebben.

Later in het vierde kwartaal werden veel kortlopende Europese staatsobligaties verkocht om langlopende Europese staatsobligaties en inflation linked bonds te kopen. De wens mismatchrisico's te reduceren speelde hierbij een rol.

Vastrentendewaardenportefeuille naar regio (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007		
	EUR	%	Bench-mark %	EUR	%	Bench-mark %
EMU overheidsobligaties	598	27,1	26,9	472	20,3	18,5
EMU bedrijfsobligaties	88	4,0	4,8	153	6,6	7,9
UK bedrijfsobligaties	59	2,6	3,2	103	4,5	4,5
Indexleningen						
wereldwijd	1.200	54,3	51,3	1.239	53,4	52,3
Opkomende markten	174	7,8	7,5	181	7,8	7,0
US high yield	27	1,3	2,5	50	2,1	3,3
US corporate debt	65	2,9	3,8	123	5,3	6,5
	2.211	100,0	100,0	2.321	100,0	100,0

Aandelen

De aandelenportefeuille behaalde in 2008 een rendement van – 42,5%. Gedurende het gehele jaar hield het fonds een overwogen positie in opkomende markten aan. Fundamentele sterktes als een hoger groeipotentieel, solvabele en betrouwbaarder wordende overheden en de mogelijke verdere ontsluiting van de eigen markten liggen aan de basis van

deze positie. De opkomende markten bleken echter toch gevoeliger voor de wereldeconomie dan aanvankelijk werd verondersteld. De overwogen positie in opkomende markten van het fonds is in het vierde kwartaal verkleind. In smallcap aandelen in zowel de VS als Europa hield het fonds gedurende het gehele jaar een onderwogen positie aan. Deze aandelen zijn in de afgelopen jaren door aankopen van marktpartijen, waaronder hedge funds, duur geworden in verhouding tot largecap aandelen. Dit geldt zeker in een periode van verzwakkende economische activiteit en minder functionerende kredietmarkten. Ten slotte werden gedurende het gehele jaar Europese aandelen geprefereerd boven Amerikaanse aandelen, dit op basis van waarderingen.

Aandelenportefeuille naar regio (jaarultimo)

	(bedragen in EUR miljoenen)			2008			2007		
	EUR	%	Bench-mark %	EUR	%	Bench-mark %	EUR	%	Bench-mark %
Europa	698	46,0	44,1	916	42,6	42,9			
Verenigde Staten	470	28,7	30,6	586	27,2	30,3			
Japan	122	8,0	8,2	150	6,9	6,9			
Emerging markets	173	11,4	10,2	331	15,3	12,2			
Canada	29	1,9	2,8	73	3,4	3,3			
Pacific exclusief Japan	61	4,0	4,1	99	4,6	4,4			
	1.553	100,0	100,0	2.155	100,0	100,0			

Vastgoed

De vastgoedportefeuille behaalde in 2008 een rendement van – 24,6%. Conform de strategische doelstellingen is voor zowel Europa als de VS het belang in privaat vastgoed uitgebreid. Het belang van privaat vastgoed in Europa nam toe van 26,3% naar 37,5% en in de VS van 17,2% naar 22,8%.

Portefeuille vastgoed naar regio (jaarultimo)

(bedragen in EUR miljoenen)	2008			2007	
	EUR	%	Bench- mark %	EUR	%
Europa privaat	119	37,5	29,8	105	26,3
Europa publiek	44	13,8	19,9	99	25,0
Verenigde Staten privaat	72	22,8	21,1	68	17,2
Verenigde Staten publiek	82	25,9	29,2	125	31,5
	318	100,0	100,0	397	100,0

Valuta's

De valutaposities in Amerikaanse dollars, Britse ponden, Japanse yens, Canadese en Australische dollars worden voor 100% afgedekt tegen de euro. Ook is in 2008 begonnen met het afdekken van een deel van de posities in Zweedse kronen. Posities in Singapore en Hongkong worden afgedekt met de Amerikaanse dollar, de posities in Nieuw-Zeeland worden afgedekt als zijnde posities in de Australische dollar.

Rendementsontwikkelingen totale portefeuille

Over 2008 komt het totaalrendement van het fonds uit op – 20,8%. Het portefeuillerendement kwam daarmee 0,9% hoger uit dan het rendement van de benchmark. Een afwijking tussen beide vloeit voort uit over- en onderwegingen gedurende het jaar ten opzichte van de benchmarkportefeuille, beleggingskosten en implementatie-effecten van de portefeuillemutaties.

Bij de beoordeling van de behaalde rendementen wordt een vergelijking gemaakt met de benchmarkportefeuille. Dit is een referentieportefeuille die is toegenomen op de specifieke situatie van het fonds. Bij het bepalen van de strategische verdeling van het fondsvermogen over de beleggingscategorieën en binnen de beleggingscategorieën over regio's en beleggingsstijlen, worden uitdrukkelijk de verplichtingenstructuur en initiële vermogenspositie meegenomen.

De rendementscijfers in de tabel voor de categorieën aandelen, vastrentend en onroerend goed zijn berekend op basis van volledige afdekking van het valutarisico van de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen. De kasgeldbeleggingen zijn opgenomen onder 'Overig'.

De onderstaande tabel geeft de gemiddelde verdeling van het vermogen over de beleggingscategorieën en de rendementsontwikkelingen van het fonds weer. Ook worden de verdeling en rendementsontwikkeling van de betreffende benchmark gegeven.

In de tabel staat PF voor het fonds en BM voor benchmark.

Totaalrendement in %

	2008				2007			
	Gewicht		Rendement		Gewicht		Rendement	
	PF	BM	PF	BM	PF	BM	PF	BM
Vastgoed	9,3	9,4	- 24,6	- 27,4	9,5	10,0	- 11,5	- 11,5
Aandelen	39,5	41,3	- 42,5	- 40,9	45,6	44,8	6,7	6,8
Vastrentende waarden	51,0	50,1	3,8	3,2	43,7	44,3	2,5	2,8
Overig	0,2	- 0,8	0,0	- 0,8	1,2	0,9	0,1	0,1
	100,0	100,0	- 20,8	- 21,7	100,0	100,0	3,4	3,3

Vooruitblik 2009

In het afgelopen jaar kwam er op abrupte wijze een einde aan de 'Debt Supercycle'. Vooral de Amerikaanse consumenten en bedrijven bouwden de afgelopen jaren aanzienlijke schulden op. Dit bracht een ongekenne economische stimulans met zich mee. Maar het zorgt er nu voor dat schulden gereduceerd moeten worden in een tijd dat de werkloosheid oploopt en de huizenprijzen dalen. Onduidelijk is hoe groot de impact hiervan precies zal zijn op de economie. Duidelijk is wel dat de wereldeconomie in de ernstigste recessie is beland sinds tientallen jaren. In het basisscenario is de verwachting dat op zijn vroegst eind 2009 een einde komt aan de recessie en er een economisch herstel gaat optreden. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is dat de krediet- en huizenmarkten normaliseren. Renteverlagingen helpen hierbij en verder moeten financiële instellingen weer als intermediair gaan functioneren en kredieten verstrekken. Tegelijkertijd zullen de overheden de terugvallende particuliere vraag moeten compenseren met een omvangrijke financiële stimulering. Veelal lopen financiële markten vooruit op een economisch herstel. Op dit moment zit de schrik er nog flink in en is er onzekerheid over de daadwerkelijke afloop. Dat zou kunnen betekenen dat bijvoorbeeld op de aandelenmarkten eerst vertrouwen moet zijn in een economisch herstel voordat deze de weg omhoog weten te vinden.

Als belangrijkste risico op dit basisscenario wordt een zogenaamd doormodderscenario gezien. In dit scenario wordt 2009 een 'verloren' jaar. In de tweede helft van 2009 worden kleine positieve signalen steeds weer gevolgd door nieuwe teleurstellingen. Ook in China en India vertraagt de groei. Een ander belangrijk risicoscenario, waar serieus rekening mee moet worden gehouden, is het Japan-scenario. In dit scenario raakt de wereldeconomie in een zware en langdurige recessie. De huizenprijzen in de VS, maar ook in Europa, blijven flink dalen. Tegelijkertijd vinden er grote ontslagronden plaats in het bedrijfsleven. Hierdoor daalt het consumentenvertrouwen in de VS maar ook in Europa en Japan naar een absoluut dieptepunt. In dit scenario dalen de staatsrentes verder en dat geldt ook voor de zakelijke waarden.

In het basisscenario laat de vastrentende portefeuille in 2009 uiteindelijk een bescheiden rendement zien. De verwachting is dat zowel in Europa als in de Verenigde Staten de lange rentes eerst nog iets zullen dalen. De rente op langlopende staatsobligaties loopt op wanneer verwachtingen over de economische groei weer enigszins aantrekken. Voor de verschillende categorieën bedrijfsobligaties geldt dat de scherp opgelopen credit spreads voldoende zullen zijn om de beleggers te compenseren voor de verliezen die voortkomen uit de toename van het aantal faillissementen.

Dankzij de forse correctie op de beurzen zijn de waarderingen van aandelen flink verbeterd. Er is daarbij wel sprake van een sterke daling van de bedrijfswinsten en dat is nog niet tot een eind gekomen. De onzekerheid over de nabije toekomst is daarom ook op de aandelenmarkt nog groot. Aandelen zullen dan ook heftig reageren op de daadwerkelijke economische ontwikkelingen. Een economisch herstel zal samengaan met een stijging van de aandelen. Ook voor de beleggingscategorie onroerend goed is nog sprake van grote onzekerheid ten aanzien van het verwachte rendement. Net als bij aandelen zal eerst duidelijk moeten worden dat het economische herstel intreedt. Publiek onroerend goed heeft al een voorschot genomen op grote afwaarderingen. Voor privaat onroerend goed verloopt dit wat geleidelijker.

Actuariële paragraaf

Actuariële analyse

Hieronder wordt het saldo van baten en lasten geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

(bedragen in EUR miljoenen)	2008	2007
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	- 1.818,0	294,4
Resultaat op premies	- 11,2	- 69,3
Resultaat op waardeoverdrachten	1,0	- 0,8
Resultaat op pensioenuitkeringen	0,1	- 0,4
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	1,8	1,6
Wijziging actuariële grondslagen	-	- 182,3
Actuariële resultaten	10,7	9,9
Resultaat op indexering	- 77,8	- 73,9
Resultaat op herverzekering	0,1	-
Overige resultaten	10,0	33,0
Totaal	- 1.883,3	12,2

Premie

De feitelijke afgedragen premie bedraagt EUR 96,3 miljoen. De kostendekkende premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet bedraagt EUR 135,1 miljoen en is als volgt samengesteld:

(bedragen in EUR miljoenen)	2008	2007
Pensioenopbouw	81,3	100,2
Individuele salarisontwikkeling	5,7	6,4
Toegezegde indexering	-	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	17,0	15,1
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	6,1	6,1
Solvabiliteitsopslag	25,0	27,3
Totaal	135,1	155,1

Het verschil tussen de feitelijke en de kostendeekkende premie wordt veroorzaakt doordat een doorsnee premie in rekening wordt gebracht en in 2008 in overeenstemming met de geldende financieringsafspraken een premiekorting van EUR 68,7 miljoen is verleend. Daarnaast wordt op grond van de vermogenspositie primo 2008 volgens de financieringsafspraken een bedrag ter grootte van EUR 6,7 miljoen gedoteerd aan de reserve toekomstige premiekorting voor deelnemers.

Solvabiliteitstoets

Onder het FTK is het 'vereist eigen vermogen' het vermogen dat hoort bij de zogeheten evenwichtssituatie van het pensioenfonds. In die evenwichtssituatie is het eigen vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% wordt voorkomen dat het Pensioenfonds binnen één jaar over minder middelen beschikt dan nodig om te kunnen voldoen aan de onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Met andere woorden, de kans dat het pensioenfonds zich één jaar later in een situatie van onderdekking bevindt, is kleiner dan of gelijk aan 2,5%.

De toezichthouder, DNB, heeft een gestandaardiseerde methode vastgesteld om te toetsen of er voldoende eigen vermogen aanwezig is: de standaardtoets. De standaardtoets meet voor een aantal risicofactoren het mogelijke (negatieve) effect (in euro's) op het eigen vermogen. Omdat de resultaten van de standaardtoets afhankelijk zijn van markt-omstandigheden en het risicoprofiel van de aanwezige beleggingen, fluctueren ze in de loop van de tijd. De vereiste solvabiliteit op basis van deze toets bedraagt ultimo 2008 EUR 710,8 miljoen. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds ultimo 2008 bedraagt EUR 275,7 miljoen. Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2008 in een reservetekort positie verkeert. Het pensioenfonds heeft een langetermijnherstelplan opgesteld, waarin wordt aangetoond hoe het tekort in maximaal vijftien jaar wordt opgelost. Het herstelplan is tijdig ingediend bij DNB, maar DNB heeft nog niet ingestemd. Omdat in februari 2009 de financiële positie verder verslechterde en de dekkingsgraad beneden de 105% geraakte is een kortetermijn herstelplan ingediend.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie

De financiële positie van het fonds is niet voldoende vanwege het reservetekort.

Risicoparagraaf

ten aanzien van Het bestuur heeft zijn beleid verwoord in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota
doelstellingen, (ABTN). Onderstaand treft u een nadere toelichting aan op de voornaamste risico's die
beleid en het door het bestuur zijn onderkend, alsmede het beleid van het bestuur voor het mitigeren
gebruik van van de risico's:
financiële 1. mismatchrisico;
instrumenten 2. beleggingsrisico's;
 3. verzekeringstechnische risico's;
 4. operationele risico's.

Mismatchrisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de duration van de beleggingen en de duration van de verplichtingen niet gelijk zijn. In 2006 is een aanvang gemaakt met de ALM-studie, waarbij beheersing van het mismatchrisico een belangrijk onderzoekspunt was. Hierbij zijn de voordelen (meer zekerheid) en nadelen (daling verwacht rendement) van het verkleinen van het mismatchrisico zorgvuldig afgewogen. Het fonds beheerst het mismatchrisico door een groot gedeelte van de portefeuille te beleggen in langlopende inflation linked bonds en langlopende obligaties. Het bestuur heeft besloten vooralsnog geen maatregelen te nemen om het resulterende rente-mismatchrisico te verlagen.

Beleggingsrisico's

Vastgoed- en aandelenrisico

Vastgoed- en aandelenrisico zijn de risico's die door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) of waardewijzigingen plaatsvinden. Wijzigingen in marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat, omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk worden verwerkt in het saldo van baten en lasten. Het vastgoed- en aandelenrisico worden beheerst door het aanbrengen van een goede spreiding binnen de portefeuille (diversificatie). Hiervoor vindt periodiek een risico-rendementsanalyse plaats van de beleggingsportefeuille. Het beleggingsbeleid wordt uitgebreid beschreven in het jaarlijkse beleggingsplan dat door het bestuur van het fonds wordt vastgesteld.

Valutarisico

Het fonds belegt ook in buitenlandse waardepapieren, waardoor het fonds gevoelig is voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro. Om dit risico te beheersen, dekt het fonds alle beleggingen in de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Japanse yen, de Canadese dollar en de Australische dollar af naar de euro. Hierbij worden de beleggingen in opkomende markten gezien als beleggingen in dollars. Het resterende valutarisico in de portefeuille van het fonds is zeer beperkt.

Kredietrisico

Het fonds sluit contracten af met tegenpartijen. Hierdoor loopt het fonds een risico, indien deze tegenpartijen hun verplichtingen jegens het fonds niet nakomen. Het tegenpartijrisico verbonden aan de inzet van afgeleide financiële instrumenten wordt op marktconforme wijze beheerst door het storten van onderpand bij bepaalde marktbevingen. Daarnaast wordt er gebruikgemaakt van verschillende tegenpartijen met een goede reputatie waardoor dit risico wordt beperkt.

Verzekeringstechnische risico's

Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. In 2007 heeft het fonds de voorziening pensioenverplichtingen berekend op basis van de zogenaamde prognosetafel AG 2005 – 2050 met correcties voor ervaringssterfte. Hierdoor wordt rekening gehouden met toekomstige verbetering van de levensverwachting. Door toepassing van deze prognosetafel is het langlevensrisico voor het fonds sterk gereduceerd.

Operationele risico's

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Dit risico wordt gemitigeerd door de SAS70 Type II-rapportage die het fonds van de uitvoerder ontvangt.

Voor een nadere toelichting op de risico's wordt verwezen naar de paragraaf Risicobeheer van de jaarrekening (pagina 87).

Algemeen

oordeel Algemeen

verantwoordings- In het Reglement Verantwoordingsorgaan is bepaald dat het Verantwoordingsorgaan **orgaan** bevoegd is een algemeen oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder – indien van toepassing – de bevindingen van de visitatiecommissie, het door het bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen boekjaar en de beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben.

In dat kader heeft het Verantwoordingsorgaan afgelopen jaar tweemaal overleg gepleegd met het bestuur. Er is een aantal brieven met vragen geformuleerd, die door het bestuur zijn beantwoord. Het Verantwoordingsorgaan heeft tevens voor de oordeelsvorming onder andere de besluitenlijsten van het Bestuur, het herstelplan en de continuïteitsanalyse, het concept jaarverslag 2008, de jaarrekening en het accountantsverslag ontvangen. Na aanvankelijke aarzeling is de informatiestroom goed op gang gekomen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft voorafgaand aan het boekjaar de volgende thema's bepaald:

- > Beslissingen op beleggingsgebied op strategisch niveau en in volatiele tijden ook op tactisch niveau. Dit thema blijkt achteraf in het licht van de economische crisis een bijzonder karakter te hebben gekregen.
- > Beslissingen die tegen de adviezen van belangrijke organen van het fonds ingaan, situaties waarin geen advies is gevraagd of het orgaan heeft afgezien van advies.

Bevindingen

Thema beslissingen beleggingsgebied

1. Het Bestuur heeft dagelijks de informatie over de ontwikkelingen van de dekkingsbijdrage gevolgd en heeft door op meerdere momenten niet te herbalanceren, onderweging van de aandelen en het beperken van het tegenwaarderisico gekozen voor een defensief beleggingsbeleid.
2. Sommige besluiten kunnen actiever genomen worden en dienen bovendien herkenbaar te worden vastgelegd.
3. Gezien de economische situatie is het aan te raden om op korte termijn de uitgangspunten van de ALM te heroverwegen.

Thema beslissingen tegen advies belangrijke organen

4. Het VO is niet ter kennis gekomen van het afzien van adviezen door organen van de Stichting of van beslissingen tegen adviezen van die organen in.
5. Conform de gekozen opzet en inrichting van het interne toezicht is dit jaar ons geen verslag van bevindingen van de visitatiecommissie voorgelegd, omdat zij zich in eerste instantie, volgens de daarvoor gemaakte afspraak, op het Cabinefonds heeft geconcentreerd.

Oordeel

Op basis van de inhoud van het jaarverslag, de jaarrekening, de beantwoorde brieven en overleg met het bestuur, is het Verantwoordingsorgaan, voor zover hij dat kan beoordelen, tot de mening gekomen dat het bestuur van de Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM in 2008 op een afgewogen wijze heeft gehandeld in het belang van de stakeholders, werkgever, werknemers en pensioengerechtigden. Het door het bestuur gevoerde beleid was daarmee in overeenstemming.

2

Jaarrekening

Stichting Algemeen
Pensioenfonds KLM

Balans per 31 december

63

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoed ①	317,6	397,1
Aandelen ②	1.552,4	2.155,1
Vastrentende waarden ③	2.210,2	2.319,2
Derivaten ④	70,1	135,9
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	4.150,3	5.007,3
Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen ⑤	0,5	0,6
Deelnemingen ⑥	1,9	1,9
Vorderingen en overlopende activa ⑦	8,5	3,6
Liquide middelen ⑧	0,7	2,0
Totaal activa	4.161,9	5.015,4
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves ⑨		
Wettelijke reserves	14,1	18,7
Bestemmingsreserves	130,4	119,8
Overige reserves	194,9	2.084,2
Totaal stichtingskapitaal en reserves	339,4	2.222,7
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds ⑩	3.554,2	2.723,3
Derivaten ④	253,7	10,5
Schulden en overlopende passiva ⑪	14,6	58,9
Totaal passiva	4.161,9	5.015,4

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 74 tot en met 84.

Rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Baten en lasten		
pensioenactiviteiten		
Premies ¹²	96,3	46,6
Waardeoverdrachten, per saldo ¹³	- 1,2	- 3,0
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
> Pensioenopbouw ¹⁴	- 102,2	- 110,8
> Indexering ¹⁵	- 77,8	- 73,9
> Rentetoevoeging ¹⁶	- 126,7	- 113,0
> Wijziging marktrente ¹⁷	- 660,1	245,2
> Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten ¹⁸	125,6	118,7
> Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo ¹⁹	2,2	2,2
> Wijziging actuariële grondslagen ²⁰	-	- 182,4
> Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen ²¹	8,1	- 2,0
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	- 830,9	- 116,0
Pensioenuitkeringen ²²	- 124,2	- 117,9
Herverzekeringen ²³	0,1	0,1
Pensioenuitvoeringskosten ²⁴	- 4,8	- 4,7
Overige baten pensioenactiviteiten ²⁵	12,6	44,9
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	- 852,1	- 150,0
Baten en lasten		
beleggings-activiteiten		
Directe beleggingsopbrengsten ²⁶	29,5	- 4,4
Indirecte beleggingsopbrengsten ²⁶	- 1.060,4	166,8
Kosten van vermogensbeheer ²⁶	- 2,3	- 2,4
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten ²⁷	2,0	2,2
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	- 1.031,2	162,2
Resultaat	- 1.883,3	12,2

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 94 tot en met 101.

Kasstroomoverzicht

65

(bedragen in EUR miljoenen)

	2008	2007
Kasstroom uit		
pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	77,7	58,2
Ontvangen waardeoverdrachten	2,6	3,8
Betaalde pensioenuitkeringen	- 123,7	- 117,6
Betaalde andere uitkeringen	- 1,8	- 2,4
Betaalde waardeoverdrachten	- 20,3	- 6,3
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	- 5,3	- 4,6
Overige mutaties uit pensioenactiviteiten	0,3	0,3
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	- 70,5	- 68,6
Kasstroom uit		
beleggings-		
activiteiten		
Verkopen beleggingen	1.525,9	647,4
Directe beleggingsopbrengsten	29,5	- 4,4
Gerealiseerde waardeverandering derivaten	255,1	216,1
Aankopen beleggingen	- 1.784,5	- 720,9
Mutatie tegoeden en schulden banken	43,3	- 69,1
Betaalde kosten van vermogensbeheer	- 2,5	- 2,4
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten	2,4	3,4
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	69,2	70,1
Mutatie liquide middelen	- 1,3	1,5

Activiteiten

Het doel van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, statutair gevestigd te Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers in een grondfunctie met een onder de KLM-cao vallend dienstverband.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het pensioenfonds kent twee regelingen voor ouderdomspensioen. Deelnemers geboren op of na 1 januari 1950 vallen onder de middelloonregeling met als standaardpensioenleeftijd 65 jaar. Zij kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan, met als vroegst mogelijke pensioenleeftijd 55 jaar. Naar keuze van de deelnemer kan het ouderdomspensioen gedeeltelijk ingaan (deeltijdpensioen). Het ouderdomspensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris en het aantal deelnemersjaren en bedraagt voor ieder deelnemersjaar 2,25% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. De hoogte van de franchise wordt jaarlijks vastgesteld en aangepast aan de algemene loonontwikkeling in de KLM-cao.

Voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 en die op 31 december 2005 deelnemer waren in het pensioenfonds geldt een eindloonregeling met als standaardpensioenleeftijd 63 jaar. Ook deze deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij (gedeeltelijk) met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioenleeftijd is 60 jaar. Ook is het mogelijk om later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de leeftijd van 65 jaar. De pensioenopbouw is in principe gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het ouderdomspensioen bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,75% van de nettopensioengrondslag zoals die geldt op 1 januari van het jaar waarin de deelnemer KLM verlaat.

Als onderdeel van het overgangsrecht bestond tot 15 juni 2006 de mogelijkheid ervoor te kiezen om tot 1 januari 2011 op eindloonbasis ouderdomspensioen op te bouwen. Deze keuzemogelijkheid bestond voor deelnemers die op 31 december 2005 deelnemer in het pensioenfonds waren en op wie per 1 januari 2006 het reglement 2006 van toepassing was.

Het ploegendienstpensioen is een aanvulling op het ouderdomspensioen. Het ploegendienstpensioen gaat tegelijk met het ouderdomspensioen in. Deelnemers geboren op of na 1 januari 1950 bouwen over hun ploegendienstbetalingen 2,25% per jaar aan ouderdomspensioen op. Overige deelnemers bouwen per jaar 1,75% van het jaarlijkse ploegendienstinkomen op.

Prepensioen geldt alleen voor deelnemers geboren vóór 1 januari 1950 en die op 31 december 2005 deelnemer waren in het pensioenfonds. De prepensioenregeling stelt deze deelnemers in staat om op de leeftijd van 61 jaar en 6 maanden met pensioen te gaan.

Nabestaandenpensioen

Nabestaandenpensioen geldt voor de nagelaten partner van een deelnemer en bedraagt 70% van het ouderdompensioen dat tot aan het moment van overlijden is opgebouwd. Als de deelnemer in ploegendienst heeft gewerkt, komt daar 70% van het tot aan het moment van overlijden opgebouwde ploegendienstpensioen bovenop.

Facultatief nabestaandenpensioen is een extra dekking die ervoor zorgt dat het nabestaandenpensioen bij overlijden 70% van het bereikbare ouderdompensioen en ploegendienstpensioen bedraagt. De verzekering vangt aan op het moment dat de deelnemer KLM informeert over het bestaan van een huwelijk of een geregistreerd partnerschap of vanaf het moment dat KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Daarnaast kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat.

Wezenpensioen wordt in de middelloonregeling uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat tot de 27-jarige leeftijd. Het recht op wezenpensioen voor kinderen van deelnemers in de eindloonregeling loopt tot de leeftijd van 25 jaar. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het (bereikbare) ouderdompensioen en het eventuele ploegendienstpensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

Arbeidsongeschiktheidspensioen gaat in de regel in op de dag waarop de bij arbeidsovereenkomst vastgestelde betalingen bij arbeidsongeschiktheid zijn beëindigd. De deelnemer ontvangt dit pensioen zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum. Dit is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 65 jaar wordt. Voor deelnemers aan de eindloonregeling is dit 63 jaar.

Aanvullend pensioen

Aanvullend pensioen kan het ouderdompensioen en het nabestaandenpensioen op het fiscaal maximaal toegestane niveau brengen. Deelname aan deze regeling van pensioensparen is vrijwillig. Deelnemers betalen een extra premie. Met ingang van 1 januari 2006 worden geen nieuwe verzekeringen meer afgesloten.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van deelnemers aan de middelloonregeling jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronden volgens de CAO voor het KLM-grondpersoneel. Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex.

Indien de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan 105% (overeenkomend met minimaal vereist eigen vermogen) wordt niet geïndexeerd. Bovendien wordt de indexering zodanig beperkt, dat daling van de dekkingsgraad onder 105% wordt voorkomen.

Een eventuele achterstand in de indexering kan in principe worden ingehaald. Voorwaarde is dat het totaal vermogen hoger is dan de voorziening pensioenverplichtingen op basis van nominale marktrente vermeerderd met het vereist eigen vermogen en de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een reële marktrente. Met andere woorden is de dekkingsgraad hoger dan de met het vereist eigen vermogen overeenkomende dekkingsgraad en bedraagt de reële dekkingsgraad ten minste 100%.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden.

De opgebouwde pensioenrechten van deelnemers aan de eindloonregeling worden jaarlijks aangepast aan de algemene en individuele salarisontwikkeling.

Financiering

en premie De financiering is gebaseerd op een doorsneepremie van 24,0% van de premiegrondslag. De premiegrondslag is gelijk aan de som van 12,96 maal het maandsalaris en de ploegdienstbetalingen. De doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,0% in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen en met een leeftijdsafhankelijke bijdrage in geval van verzekering van het Anw-hiaat. De deelnemersbijdrage met betrekking tot verplichte onderdelen van de pensioenregeling is begrepen in de doorsneepremie.

Het pensioenfonds kent een overschotten- en tekortenbeleid. De premiekortinggrens wordt vastgesteld op basis van de hoogste van a) de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een reële marktrente, b) de voorziening pensioenverplichtingen op basis een vaste rekenrente van 2,0% en c) de voorziening pensioenverplichtingen op basis van nominale marktrente vermeerderd met het vereist eigen vermogen. Eén zesde deel van het aldus bepaalde overschot wordt jaarlijks aangewend voor premiekorting. Er wordt echter pas korting verleend nadat een eventuele achterstand in de indexering is ingehaald.

Het bedrag beschikbaar voor premiekorting wordt verdeeld tussen KLM en de deelnemers in de verhouding 80%-20%. Voor de deelnemers is de premieaanpassing in enig jaar ten opzichte van het voorgaande jaar gemaximeerd op twee procentpunten. Het eventuele meerdere wordt toegevoegd aan de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers.

Indien de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de dekkingsgraad volgens de in de Pensioenwet vastgelegde solvabiliteitseisen, wordt door middel van premiebetaling de dekkingsgraad weer op het vereiste niveau gebracht binnen de daartoe in de Pensioenwet gestelde termijn. Dit is voor het vereist eigen vermogen vijftien jaar en voor het minimaal vereist eigen vermogen drie jaar. Het uitgangspunt is dat binnen één jaar weer aan het minimaal vereist eigen vermogen wordt voldaan.

Grondslagen

algemeen Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het gebruik van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen zijn vooral van invloed op de waardering van de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen.

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van participaties in beleggingsinstellingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van de beleggingsinstelling komen. Door beleggingsinstellingen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde op balansdatum of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. De marktwaarde is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien onderliggende aandelen niet-beursgenoteerd zijn of indien de koersvorming niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van fondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor een of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn termijncontracten, opties, swaps en futures. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een renteproduct, een valutaproduct of een aandelenproduct zijn.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie, als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen, voornamelijk discounted cashflow models.

Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Herverzekeringscontracten worden opgenomen voor de actuariel bepaalde contante waarde van de verzekerde uitkeringen, volgens de grondslagen van het pensioenfonds, rekening houdend met de kredietwaardigheid van de verzekeraar.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de verkrijgingsprijs.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente per balansdatum volgens de rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank (DNB).

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen is de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen aan bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers, nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- > afgeleide marktrente rentetermijnstructuur DNB 3,5% (2007: 4,9%);
- > levensverwachting volgens AG-prognosetafels 2005-2050 met een correctiefactor op de sterftekansen van 0,75 voor mannen en 0,84 voor vrouwen (ongewijzigd);
- > partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- > verschil leeftijd man en vrouw tweeëneenhalf jaar (ongewijzigd);
- > excassokosten 1,0% van de voorziening (ongewijzigd).

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs.

Grondslagen voor resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten en de daarmee samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging marktrente

Het effect van de verandering van de marktrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Ottrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Herverzekeringen

Herverzekeringsuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen

voor het kasstroomoverzicht Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Activa

1 Vastgoed	2008	2007
Beursgenoteerd	126,0	224,2
Niet-beursgenoteerd	191,6	172,9
Totaal	317,6	397,1

De samenstelling naar de aard van de vastgoedobjecten is als volgt:

Kantoren	35,6	38,5
Winkels	39,8	40,9
Bedrijfsruimten	20,6	21,2
Gemengd	221,6	296,5
Totaal	317,6	397,1

De samenstelling naar regio is als volgt:

Europa	162,8	203,8
Verenigde Staten	154,8	193,3
Totaal	317,6	397,1

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom.

Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 42,5 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden verkregen.

(bedragen in EUR miljoenen)

2 Aandelen	2008	2007
Beursgenoteerd	1.552,0	2.154,7
Niet-beursgenoteerd	0,4	0,4
Totaal	1.552,4	2.155,1

De samenstelling naar regio is als volgt:

Europa	698,1	916,7
Verenigde Staten	469,5	586,4
Canada	29,0	73,1
Japan	121,7	149,5
Overig Pacific	61,4	98,7
Opkomende markten	172,7	330,7
Totaal	1.552,4	2.155,1

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 138,8 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering hebben de beleggingsfondsen zekerheden verkregen.

3 Vastrentende waarden

Obligaties beursgenoteerd	2.204,8	2.270,5
Banktegoeden in rekening-courant	5,4	2,7
Deposito's bij banken	–	46,0
Totaal	2.210,2	2.319,2

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

De specificatie naar rentetype is als volgt:

	2008	2007
Index linked	1.200,6	1.238,6
Vaste rente	1.004,2	1.077,9
Variabele rente	5,4	2,7
Totaal	2.210,2	2.319,2

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

Korter dan één jaar	15,4	116,8
Vanaf één jaar tot vijf jaar	165,0	45,4
Langer dan vijf jaar	2.029,8	2.157,0
Totaal	2.210,2	2.319,2

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

AAA rating	1.716,4	1.834,5
AA rating	103,5	108,6
A rating	71,1	74,6
BBB rating	88,3	92,6
Lagere rating dan BBB	207,3	184,1
Geen rating	23,6	24,8
Totaal	2.210,2	2.319,2

(bedragen in EUR miljoenen)

De samenstelling naar regio is als volgt:	2008	2007
Europa	1.344,3	1.345,9
Verenigde Staten	643,9	742,5
Opkomende markten	174,0	181,2
Overig	48,0	49,6
Totaal	2.210,2	2.319,2

Blue Sky obligatiefondsen waarin het pensioenfonds participeert hebben een deel van de obligaties uitgeleend. Voor dat deel hebben de obligatiefondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven obligaties bedraagt totaal EUR 882,4 miljoen. Voor het risico van niet-teruglevering hebben de obligatiefondsen zekerheden verkregen.

Een deel van de obligatieportefeuille met een totale marktwaarde van EUR 48,5 miljoen (2007: nihil) is gestort in een gesepareerd depot als zekerheid voor valutaderivaten met een negatieve marktwaarde. Deze obligaties staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

Van de vastrentende waarden heeft een bedrag van EUR 0,1 miljoen (2007: EUR 2,1 miljoen) betrekking op saldi op margin accounts die worden aangehouden in verband met derivatenposities. De saldi op deze bankrekeningen staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	2008	2007
Derivaten activa		
Valutaderivaten	70,1	135,9
Totaal	70,1	135,9
Derivaten passiva		
Valutaderivaten	253,7	9,7
Rentederivaten	–	0,8
Totaal	253,7	10,5

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	2008		2007	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Valutaswaps				
Verkopen	1.778,5	– 169,2	1.756,3	113,4
Valutatermijncontracten				
Aankopen	761,4	– 18,1	306,6	– 9,7
Verkopen	573,4	3,7	736,2	22,5
Obligatiefutures				
Aankopen	–	–	51,1	– 0,8

(bedragen in EUR miljoenen)

De futures zijn beursgenoteerd en de valutaderivaten zijn niet-beursgenoteerd. Alle contracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

Voor derivatencontracten met een positieve marktwaarde zijn zekerheden verkregen tot ongeveer hetzelfde bedrag als de marktwaarde. Voor derivatencontracten met een negatieve marktwaarde van in totaal meer dan EUR 50 miljoen per tegenpartij zijn zekerheden gegeven.

5 Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Onder herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen is de gekapitaliseerde waarde van het herverzekeringscontract opgenomen.

	2008	2007
Totaal	0,5	0,6
De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:		
Balanswaarde begin van het jaar	0,6	0,7
Uitkeringen herverzekering	– 0,1	– 0,2
Wijziging actuariële grondslagen	–	0,1
Balanswaarde eind van het jaar	0,5	0,6

Dit betreft een aflopend garantiecontract. Alleen de nominale pensioenrechten zijn herverzekerd, zodat de indexering van de rechten voor rekening van het pensioenfonds komt. Het beleggingsrisico en de verzekeringstechnische risico's zijn volledig overgedragen. Er is geen winstdelingsregeling met de verzekeraar overeengekomen.

Het herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen heeft voor het overgrote deel een langlopend karakter.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

6 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group B.V., statutair gevestigd te Amstelveen.

	2008	2007
Totaal	1,9	1,9

De mutaties zijn als volgt:

Balanswaarde begin van het jaar	1,9	2,1
Resultaat	0,2	0,2
Ontvangen dividend	- 0,2	- 0,4
Balanswaarde eind van het jaar	1,9	1,9

7 Vorderingen en overlopende activa

Werkgever	4,5	-
Dividendbelasting	1,0	1,0
Overige vorderingen en overlopende activa	3,0	2,6
Totaal	8,5	3,6

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

8 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

Banktegoeden in rekening-courant	0,7	2,0
Totaal	0,7	2,0

(bedragen in EUR miljoenen)

Passiva**9 Stichtingskapitaal en reserves**

	Wettelijke reserves	Bestemmings- reserves	Overige reserves	Totaal
2008				
Stand begin van het jaar	18,7	119,8	2.084,2	2.222,7
Resultaat	- 4,6	10,6	- 1.889,3	- 1.883,3
Stand eind van het jaar	14,1	130,4	194,9	339,4
2007				
Stand begin van het jaar	-	1.767,4	-	1.767,4
Wijziging bestemming	15,6	- 1.700,7	1.685,1	-
Stelselwijzigingen	-	-	443,1	443,1
Resultaat	3,1	53,1	- 44,0	12,2
Stand eind van het jaar	18,7	119,8	2.084,2	2.222,7

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

De wettelijke reserves betreffen een herwaarderingsreserve op grond van artikel 390 Titel 9, Boek 2 BW. De wettelijke reserve herwaarderings heeft betrekking op beleggingen die zijn gewaardeerd tegen marktwaarde en waarvoor geen frequente marktnotering beschikbaar is.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

De mutaties in de bestemmingsreserves zijn als volgt:

	Stand begin van het jaar	Wijziging bestemming	Resultaat	Stand eind van het jaar
2008				
Reserve indexering	66,7	–	–	66,7
Reserve premiekorting deelnemers	19,0	–	17,7	36,7
Reserve overgangsmaatregel 3	34,1	–	– 7,1	27,0
Totaal	119,8	–	10,6	130,4
2007				
Reserve indexering	66,7	–	–	66,7
Reserve premiekorting deelnemers	–	–	19,0	19,0
Reserve overgangsmaatregel 3	–	–	34,1	34,1
Extra reserve	59,2	– 59,2	–	–
Beleggingsreserve	1.312,8	– 1.312,8	–	–
Reserve aanpassing inflatiedekking	328,7	– 328,7	–	–
Totaal	1.767,4	– 1.700,7	53,1	119,8

De reserve indexering is bestemd voor indexeringsdoeleinden. De reserve wordt gevoerd indien in enig jaar een positief saldo resteert en het totaal vermogen verminderd met de reserve indexering, de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers en de schulden en overlopende passiva groter is dan de hoogste van a) de voorziening pensioenverplichtingen vermeerderd met de waarde van de indexatieambitie (ofwel de reële waarde van de pensioenverplichtingen) en b) het volgens de Pensioenwet geldende vereist eigen vermogen vermeerderd met de waarde van de pensioenverplichtingen berekend op basis van de nominale markttrente. De reserve bedraagt maximaal 5,0% van de voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot gewezen deelnemers en gepensioneerden die vallen onder het reglement 2002. Onttrekking aan de reserve vindt plaats indien in enig jaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten vallend onder het reglement 2002 van op 31 december 2005 zijnde pensioengerechtigden en gewezen deelnemers niet of niet volledig kunnen worden geïndexeerd op basis van de ontwikkeling van de prijsindex en ook niet op grond van andere criteria voor inhaalindexering volledig kunnen worden geïndexeerd.

(bedragen in EUR miljoenen)

Indien het aan de deelnemers toekomende aandeel in een vermogensoverschot niet direct volledig in premiekorting kan worden omgezet, wordt het meerdere toegevoegd aan de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers. Aan deze reserve wordt jaarlijks rente toegevoegd op basis van het tienjaars gemiddelde rendement op de beleggingen. Aan de deelnemers kan premiekorting worden verleend indien en voor zover deze reserve toereikend is. Aan de deelnemers toegerekende extra premies worden eveneens ten laste van de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers gebracht indien en voor zover de reserve toereikend is.

De reserve overgangsmaatregel 3 is bestemd voor de financiering van de voorwaardelijke extra pensioenrechten onder het betreffende onderdeel van het pensioenreglement. Overgangsmaatregel 3 geldt voor deelnemers die zijn geboren op of na 1 januari 1950 maar vóór 1 januari 1956 en op 31 december 2005 in dienst waren van KLM. Daarnaast moeten zij vóór het bereiken van de leeftijd van 51 jaar en 6 maanden als medewerker van het grondpersoneel in dienst zijn getreden en onafgebroken in actieve dienst blijven tot de leeftijd van 61 jaar en 6 maanden wordt bereikt. Indien wordt voldaan aan deze voorwaarden wordt op dat moment een extra ouderdomspensioen toegekend, waarvan de hoogte afhankelijk is van de leeftijd en het aantal dienstjaren. Aan de reserve wordt jaarlijks rente toegevoegd of onttrokken op basis van het totaalrendement op de beleggingen in het afgelopen jaar. De werkgever staat garant voor een eventueel tekort.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 87 tot en met 90.

10 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:	2008	2007
Actieve deelnemers	1.802,0	1.273,2
Arbeidsongeschikte deelnemers	119,2	98,1
Gewezen deelnemers	281,4	195,3
Ingegaan ouderdomspensioen	1.051,2	891,4
Ingegaan nabestaandenpensioen en wezenpensioen	271,8	238,4
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	28,6	26,9
Totaal	3.554,2	2.723,3

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:	2008	2007
Stand begin van het jaar	2.723,3	2.988,0
Stelselwijziging	–	– 380,7
Pensioenopbouw actieve deelnemers	95,7	103,5
Opslag pensioenuitvoeringskosten	0,8	0,9
Inkomende waardeoverdrachten	2,1	3,8
Uitgaande waardeoverdrachten	– 4,3	– 6,0
Rentetoevoeging	126,7	113,0
Wijziging marktrente	660,1	– 245,2
Indexering	77,8	73,9
Individuele salarisontwikkeling	5,7	6,4
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	– 124,3	– 117,5
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	– 1,3	– 1,2
Wijziging actuariële grondslagen	–	182,4
Actuariële resultaten	– 10,7	– 9,9
Overige mutaties	2,6	11,9
Stand eind van het jaar	3.554,2	2.723,3

De voorziening pensioenverplichtingen heeft voor het overgrote deel een langlopend karakter.

① Schulden en overlopende passiva

Werkgever rentedragende schuld	–	13,2
Werkgever rekening-courant	–	14,1
Belastingen en premies sociale verzekeringen	3,1	2,5
Waardeoverdrachten	0,1	17,8
Overlopende passiva pensioenen	6,0	5,7
Overige schulden en overlopende passiva	5,4	5,6
Totaal	14,6	58,9

(bedragen in EUR miljoenen)

De rentedragende schuld aan de werkgever heeft betrekking op de overgangsregeling VUT die het pensioenfonds uitvoert en overgangsmaatregelen die werkgever en werknemers zijn overeengekomen bij de totstandkoming van de pensioenregeling 2006. Naar aanleiding van de Wet VPL wordt deze schuld omgezet in voorwaardelijke pensioenrechten voor deelnemers die op 1 januari 2006 ten minste 50 jaar maar jonger dan 56 jaar waren. Omdat alleen onvoorwaardelijke verplichtingen in de balans worden opgenomen, is een deel van de eerder opgenomen verplichtingen in 2007 vrijgevallen ten gunste van het resultaat. Voor de financiering van deze voorwaardelijke pensioenrechten is in dat jaar een bestemmingsreserve (reserve overgangsmaatregel 3) gevormd. Aan deelnemers die op 1 januari 2006 56 jaar of ouder waren is tot 1 januari 2008 de mogelijkheid geboden om te kiezen voor vervroegde pensionering met inkoop van pensioenrechten. De inkoop van pensioenrechten was nog niet volledig in de balans per 31 december 2007 verwerkt, omdat de administratieve afhandeling van de keuze nog niet volledig was afgerond. In 2008 is deze post afgewikkeld. Het resterende saldo is vrijgevallen ten gunste van het resultaat en toegevoegd aan de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers.

De mutaties in de schuld zijn als volgt:	2008	2007
Stand begin van het jaar	13,2	59,8
Uitkeringen overgangsregeling VUT	- 0,6	- 2,4
Inkoop pensioenrechten pensioenprotocol	- 2,6	- 11,9
Bijschrijving rente	-	0,7
Vrijval ten gunste van resultaat	- 10,0	- 33,0
Stand eind van het jaar	-	13,2

De schulden hebben overwegend een resterende looptijd korter dan een jaar.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Overige
informatie **Beleggingsportefeuille**

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 3.897,8 miljoen (2007: EUR 4.997,9 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2008	2007
Vastgoed	317,6	397,1
Aandelen	1.552,4	2.155,1
Vastrentende waarden	2.210,2	2.319,2
Derivaten activa	70,1	135,9
Derivaten passiva	- 253,7	- 10,5
Vorderingen	1,2	1,1
Totaal	3.897,8	4.997,9

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal
2008				
Balanswaarde begin van het jaar	397,1	2.155,1	2.319,2	4.871,4
Aankopen	117,7	834,4	832,4	1.784,5
Verkopen	- 85,0	- 464,1	- 976,8	- 1.525,9
Waardeveranderingen	- 112,2	- 973,0	78,7	- 1.006,5
Mutatie deposito's en liquiditeiten			- 43,3	- 43,3
Balanswaarde eind van het jaar	317,6	1.552,4	2.210,2	4.080,2
2007				
Balanswaarde begin van het jaar	460,0	2.165,7	2.144,9	4.770,6
Aankopen	122,3	368,6	230,0	720,9
Verkopen	- 105,6	- 420,9	- 120,9	- 647,4
Waardeveranderingen	- 79,6	41,7	18,6	- 19,3
Mutatie deposito's en liquiditeiten			46,6	46,6
Balanswaarde eind van het jaar	397,1	2.155,1	2.319,2	4.871,4

Derivaten zijn niet in dit overzicht opgenomen.

(bedragen in EUR miljoenen)

Securities lending

Het pensioenfonds participeert voor EUR 3.979 miljoen in de Blue Sky beleggingsfondsen (beleggingspools). Het belegd vermogen van de beleggingspools gezamenlijk bedraagt EUR 10.065 miljoen. De beleggingspools participeren tot een bedrag van totaal EUR 2.673 miljoen in het securities lending programma van de custodian. Tegenover uitgeleende stukken vraagt de custodian onderpand (collateral) aan de lenende partij. Dit onderpand bestaat uit andere effecten en/of liquiditeiten. Liquiditeiten worden herbelegd in een daarvoor opgezet geldmarktfonds, waarin ook derde partijen participeren.

Ultimo 2008 is de marktwaarde van de herbeleggingen volgens opgave van de custodian bijna 5% lager dan de verkrijgingsprijs. Het aandeel van de beleggingspools in het ongerealiseerde verlies wordt geschat op EUR 73 miljoen. Aangezien niet duidelijk is op welke wijze het verlies moet worden toegerekend aan de afzonderlijke beleggingspools, is geen afwaardering verwerkt in de jaarrekening van de beleggingspools. Dienovereenkomstig is de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingspools in de jaarrekening van het pensioenfonds evenmin aangepast.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Met betrekking tot vastgoedbeleggingen bestaan stortingsverplichtingen tot een bedrag van EUR 5,3 miljoen (2007: EUR 35,2 miljoen).

Voorwaardelijke verplichtingen

De niet in de balans opgenomen pensioenverplichtingen bedragen EUR 46,4 miljoen (2007: EUR 34,1 miljoen). Dit betreft voorwaardelijke pensioenverplichtingen uit hoofde van overgangsmaatregel 3. In verband met de garantie van de werkgever bestaat een voorwaardelijke vordering van EUR 9,1 miljoen (2007: nihil).

Het pensioenfonds vormt met Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, Blue Sky Group B.V. en de Blue Sky beleggingsfondsen een fiscale eenheid voor de omzetbelasting en is hoofdelijk aansprakelijk voor de daaruit voortvloeiende belastingverplichtingen.

Risicobeheer

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden alleen de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd. Door middel van een ALM-studie kan inzicht worden verkregen in de toekomstige ontwikkeling van het solvabiliteitsrisico. In een ALM-studie wordt integraal gekeken naar het financieringsbeleid, het indexatiebeleid en het strategische beleggingsbeleid.

Het vereist eigen vermogen wordt berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Dit scenario geeft een schatting van het neerwaartse risico bij een horizon van één jaar met een betrouwbaarheidsniveau van 97,5%. Dit betekent dat het vereist eigen vermogen zodanig wordt berekend dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat binnen een termijn van één jaar de waarde van de nettoactiva lager is dan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 435,1 miljoen (2007: surplus EUR 1.515,2 miljoen):

	2008	2007
Vereiste buffers		
Rentemismatchrisico	296,0	309,2
Vastgoedrisico en aandelenrisico	496,7	432,7
Valutarisico	71,4	64,0
Commodityrisico	–	–
Kredietrisico	83,5	24,9
Verzekeringstechnisch risico	108,4	82,6
Totaal	1.056,0	913,4
Diversificatie van risico's	– 345,2	– 259,0
Totaal vereist eigen vermogen	710,8	654,4
Aanwezig eigen vermogen	275,7	2.169,6
Tekort (surplus)	– 435,1	1.515,2

(bedragen in EUR miljoenen)

Het aanwezig vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB is als volgt berekend:

	2008	2007
Totaal stichtingskapitaal en reserves	339,4	2.222,7
Af: reserve premiekorting deelnemers	– 36,7	– 19,0
Af: reserve overgangsmaatregel 3	– 27,0	– 34,1
Aanwezig eigen vermogen FTK	275,7	2.169,6

Op grond van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen (FTK) mogen de reserve premiekorting deelnemers en de reserve overgangsmaatregel 3 niet tot de aanwezige solvabiliteit worden gerekend. Deze bestemmingsreserves blijven ook voor de berekening van de dekkingsgraad buiten beschouwing.

De aldus berekende dekkingsgraad bedraagt 107,8% (2007: 179,7%). De met het vereist eigen vermogen overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 120,0% (2007: 124,0%).

Het minimaal vereist eigen vermogen komt overeen met een dekkingsgraad van 105,0% en bedraagt EUR 177,7 miljoen (2007: EUR 136,2 miljoen).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

Dekkingsgraad begin van het jaar	179,7%	184,8%
Nieuwe aanspraken	– 3,3%	– 6,3%
Uitkeringen	3,8%	4,0%
Toeslagverlening	– 5,0%	– 5,1%
Wijziging marktrente voorziening pensioenverplichtingen	– 35,1%	19,2%
Beleggingsresultaat	– 44,2%	– 1,7%
Overige oorzaken	11,9%	– 13,3%
Dekkingsgraad vóór aanpassing voor bestemmingsreserves	107,8%	181,6%
Aanpassing voor reserve premiekorting deelnemers		– 0,7%
Aanpassing voor reserve overgangsmaatregel 3		– 1,2%
Dekkingsgraad eind van het jaar	107,8%	179,7%

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale marktrente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. Deze benaderingswijze wordt gebruikt, omdat de reële rentetermijnstructuur niet rechtstreeks kan worden gebaseerd op marktinformatie.

De reële dekkingsgraad bedraagt 82,3% (2007: 121,4%) en is gebaseerd op een afgeleide reële marktrente van 2,0% (2007: 2,5%).

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 van de Pensioenwet op 26 maart 2009 een lange-termijnherstelplan bij DNB ingediend. Het herstelplan is erop gericht dat het pensioenfonds binnen vijftien jaar weer beschikt over het vereist eigen vermogen. Dit plan gaat uit van bestaand premiebeleid, indexeringsbeleid en beleggingsbeleid. Indien en zolang sprake is van een reservetekort, wordt jaarlijks 1/15 deel van het tekort als extra premie bij de werkgever in rekening gebracht. Voor 2009 bedraagt de extra premiebijdrage EUR 29,0 miljoen. Volgens de uitvoeringsovereenkomst en het indexeringsbeleid wordt bij een dekkingsgraad hoger dan 105% volledige indexing toegekend, voor zover de dekkingsgraad daardoor niet onder de 105% komt.

Het solvabiliteitsrisico wordt beïnvloed door de volgende financiële risico's: rentemismatchrisico, beleggingsrisico en verzekeringstechnisch risico.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

(bedragen in EUR miljoenen)

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2008	2007
Vastrentende waarden	9	9
Vastrentende waarden gewogen ten opzichte van pensioenverplichtingen	6	8
Pensioenverplichtingen	17	15
Mismatch	11	7

Als de marktrente (rentetermijnstructuur) met één procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen ongeveer met de modified duration als percentage. Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert. Een daling van de nominale marktrente met één procentpunt resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 11 procent (2007: ongeveer 7 procent). Hierbij is het effect van een renteverandering op de waarde van vastgoed en aandelen buiten beschouwing gelaten.

Beleggingsrisico

Vastgoedrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar categorie en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 8% (2007: 8%) uit van de totale beleggingen. Een waardedaling van de vastgoedbeleggingen met 10% resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 1 procentpunt (2007: ongeveer 1 procentpunt).

Aandelenrisico

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 40% (2007: 43%) uit van de totale beleggingsportefeuille. Een waardedaling van de portefeuille met 10% resulteert in een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 4 procentpunten (2007: ongeveer 8 procentpunten).

Toelichting op de balans

(bedragen in EUR miljoenen)

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

Van de beleggingen luidt omgerekend EUR 1.703,8 miljoen (2007: EUR 2.060,0 miljoen) in een andere valuta dan de euro.

De valutapositie (uitgedrukt in euro's) kan als volgt worden geanalyseerd:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal	Valuta- derivaten	Netto- positie
2008						
Amerikaanse dollar	154,8	660,7	378,2	1.193,7	- 1.149,7	44,0
Japanse yen	-	121,8	-	121,8	- 117,5	4,3
Britse pond	8,7	116,9	99,7	225,3	- 217,1	8,2
Overige valuta	-	71,9	91,1	163,0	- 106,2	56,8
Totaal	163,5	971,3	569,0	1.703,8	- 1.590,5	113,3
2007						
Amerikaanse dollar	193,3	947,0	354,1	1.494,4	- 1.494,4	-
Japanse yen	-	149,5	-	149,5	- 151,6	- 2,1
Britse pond	19,8	150,5	103,6	273,9	- 273,4	0,5
Overige valuta	-	142,2	-	142,2	- 141,2	1,0
Totaal	213,1	1.389,2	457,7	2.060,0	- 2.060,6	- 0,6

In overige valuta zijn begrepen de valuta van opkomende landen tot een bedrag van EUR 50,3 miljoen. Deze valutaposities worden overeenkomstig het valutahedgebeleid niet afgedekt. Ultimo 2007 zijn in de onder aandelen vermelde valutapositie in Amerikaanse dollars valuta van opkomende landen begrepen. De participaties in de betreffende beleggingsfondsen luiden in Amerikaanse dollars.

(bedragen in EUR miljoenen)

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 78% (2007: 79%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Omdat door toepassing van de AG-prognosetafels 2005-2050 met correcties voor ervaringssterfte al rekening wordt gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting, gaat het om het resterende langlevensrisico.

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

12 Premies	2008	2007
Werkgeversdeel	75,4	27,3
Werknemersdeel	20,9	19,3
Totaal	96,3	46,6

De kostendekkende premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet bedraagt EUR 135,1 miljoen (2007: EUR 155,1 miljoen).

De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

Pensioenopbouw	81,3	100,2
Individuele salarisontwikkeling	5,7	6,4
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	17,0	15,1
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	6,1	6,1
Solvabiliteitsopslag	25,0	27,3
Totaal	135,1	155,1

De feitelijke premie is gebaseerd op een doorsneepremiebeleid. Afhankelijk van de vermogenspositie bij aanvang van het verslagjaar wordt premiekorting verleend of extra premie gevraagd. Op basis daarvan is een premiekorting van EUR 68,7 miljoen verleend (2007: EUR 111,5 miljoen). Daarnaast is op grond van de vermogenspositie primo 2008 volgens de financieringsafspraken een bedrag ter grootte van EUR 6,7 miljoen gedoteerd aan de reserve toekomstige premiekorting voor deelnemers. Gegeven de vermogenspositie primo 2008 is de verleende premiekorting in overeenstemming met de relevante bepalingen in de Pensioenwet.

De feitelijke premie wordt jaarlijks getoetst aan de kostendekkende premie, berekend op basis van de marktrente (rentetermijnstructuur DNB) bij aanvang van het verslagjaar. De feitelijke premie is EUR 38,8 miljoen (2007: EUR 108,5 miljoen) lager uitgekomen dan de kostendekkende premie. Het verschil ten opzichte van de situatie vóór de verleende premiekorting is toegenomen van EUR 3,0 miljoen in 2007 tot EUR 29,9 miljoen in 2008. Dit effect wordt veroorzaakt door een daling van de kostendekkende premie ten opzichte van vorig jaar, voornamelijk als gevolg van een stijging van de marktrente primo boekjaar 2008 ten opzichte van primo boekjaar 2007.

(bedragen in EUR miljoenen)

13 Waardeoverdrachten

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2008	2007
Inkomende waardeoverdrachten	2,6	3,3
Uitgaande waardeoverdrachten	- 3,8	- 6,3
Totaal	- 1,2	- 3,0

14 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Ook is hieronder opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de individuele salarisontwikkeling.

Pensioenopbouw actieve deelnemers	95,7	103,5
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	0,8	0,9
Pensioenopbouw inclusief kostenopslag	96,5	104,4
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	5,7	6,4
Totaal	102,2	110,8

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

15 Indexering

Onder indexering is opgenomen de toegekende indexering onder de middelloonregeling en het effect van de algemene salarisontwikkeling onder de eindloonregeling. Het effect van de individuele salarisontwikkeling is opgenomen onder pensioenopbouw.

	2008	2007
Actieve deelnemers	42,5	52,1
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	35,3	21,8
Totaal	77,8	73,9

De pensioenrechten van deelnemers aan de middelloonregeling zijn per 1 januari 2009 verhoogd met 3,02% (1 januari 2008: 3,53%). De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten zijn per 1 januari 2009 verhoogd met 2,5% (1 januari 2008: 1,5%).

16 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de marktrente per balansdatum op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

Totaal	126,7	113,0
---------------	--------------	--------------

17 Wijziging marktrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de marktrente.

Totaal	- 660,1	245,2
---------------	----------------	--------------

In 2008 is de afgeleide marktrente gedaald van 4,9% tot 3,5% en in 2007 gestegen van 4,3% tot 4,9%.

(bedragen in EUR miljoenen)

18 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2008	2007
Onttrekking pensioenuitkeringen	124,3	117,5
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	1,3	1,2
Totaal	125,6	118,7

19 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	- 2,1	- 3,8
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	4,3	6,0
Totaal	2,2	2,2

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

20 Wijziging actuariële grondslagen

Deze toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen in 2007 heeft betrekking op de (verwachte) verbetering van de levensverwachting.

	2008	2007
Overgang op overlevingstafels GBM/V 2000-2005	–	– 46,0
Vrijval voorziening aanpassing sterftegrondslagen	–	27,4
Per saldo	–	– 18,6
Correctiefactoren gebaseerd op waarnemingen populatie pensioenfonds	–	– 79,6
Overgang op AG-prognosetafels 2005-2050	–	– 84,2
Totaal	–	– 182,4

21 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

Actuariële resultaten, per saldo	10,7	9,9
Inkoop prepensioen ten laste van VUT	– 2,6	– 11,9
Totaal	8,1	– 2,0

22 Pensioenuitkeringen

Ouderdomspensioen	92,2	86,7
Nabestaandenpensioen	27,6	26,8
Wezenpensioen	0,6	0,6
Arbeidsongeschiktheidspensioen	3,8	3,8
Totaal	124,2	117,9

(bedragen in EUR miljoenen)

23 Herverzekeringen	2008	2007
Uitkeringen herverzekering	0,2	0,2
Mutatie herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	- 0,1	- 0,1
Totaal	0,1	0,1

24 Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen.

Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	4,3	4,3
Overige kosten	0,5	0,4
Totaal	4,8	4,7

25 Overige baten pensioenactiviteiten

Inkoop garantie prepensioen	2,6	11,9
Vrijval rentedragende schuld werkgever	10,0	33,0
Totaal	12,6	44,9

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

Baten en lasten
beleggings-
activiteiten

26 Beleggingsopbrengsten

Onder beleggingsopbrengsten zijn opgenomen de op de verslagperiode betrekking hebbende:

- > directe beleggingsopbrengsten (rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend);
- > indirecte beleggingsopbrengsten (waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen);
- > kosten van vermogensbeheer (exclusief kosten ten laste van beleggingsfondsen).

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2008				
Vastgoed	6,0	- 124,7	12,5	- 106,2
Aandelen	0,2	- 989,0	16,0	- 972,8
Aandelenderivaten	-	0,4	-	0,4
Vastrentende waarden	3,2	85,1	- 6,4	81,9
Rentederivaten	-	- 0,7	-	- 0,7
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	9,4	- 1.028,9	22,1	- 997,4
Valutaderivaten	20,1	-	- 53,6	- 33,5
Totaal vóór kosten	29,5	- 1.028,9	- 31,5	- 1.030,9
Kosten van vermogensbeheer				- 2,3
Totaal				- 1.033,2
2007				
Vastgoed	6,5	- 66,9	- 12,8	- 73,2
Vastgoedderivaten	-	0,4	-	0,4
Aandelen	0,2	112,5	- 70,7	42,0
Vastrentende waarden	1,0	55,7	- 37,1	19,6
Rentederivaten	-	5,9	-	5,9
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	7,7	107,6	- 120,6	- 5,3
Valutaderivaten	- 12,1	-	179,8	167,7
Totaal vóór kosten	- 4,4	107,6	59,2	162,4
Kosten van vermogensbeheer				- 2,4
Totaal				160,0

(bedragen in EUR miljoenen)

27 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten	2008	2007
Resultaat deelnemingen	0,2	0,2
Opslag termijnbetaling	3,3	3,2
Rentelasten	- 1,5	- 1,2
Totaal	2,0	2,2

Actuariële analyse**van het resultaat** Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

Resultaat op beleggingen en verplichtingen	- 1.818,0	294,4
Resultaat op premies	- 11,2	- 69,3
Resultaat op waardeoverdrachten	1,0	- 0,8
Resultaat op pensioenuitkeringen	0,1	- 0,4
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	1,8	1,6
Wijziging actuariële grondslagen	-	- 182,3
Actuariële resultaten	10,7	9,9
Resultaat op indexering	- 77,8	- 73,9
Resultaat op herverzekering	0,1	-
Overige resultaten	10,0	33,0
Totaal	- 1.883,3	12,2

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

Resultaat beleggingsactiviteiten	- 1.031,2	162,2
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	- 126,7	- 113,0
Wijziging marktrente voorziening pensioenverplichtingen	- 660,1	245,2
Totaal	- 1.818,0	294,4

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2008 bedraagt negatief 20,8% tegen positief 3,4% over 2007. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2008 gebaseerd op een rekenrente van 4,7% (2007: 4,1%). Dit is de éénjaarsmarktrente volgens de rentetermijnstructuur primo jaar. De afgeleide marktrente is in 2008 gedaald van 4,9% tot 3,5% (2007: gestegen van 4,3% tot 4,9%).

Resultaat op premies	2008	2007
Premies	96,3	46,6
Beschikbaar voor administratiekosten	- 5,3	- 5,1
Beschikbaar voor excassokosten	- 0,8	- 0,9
Beschikbaar voor pensioenopbouw en individuele salarisontwikkeling	90,2	40,6
Pensioenopbouw actieve deelnemers	- 95,7	- 103,5
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	- 5,7	- 6,4
Totaal	- 11,2	- 69,3

Het negatieve verschil tussen feitelijke premie en kostendekkende premie bedraagt EUR 38,8 miljoen (2007: negatief EUR 108,5 miljoen). De kostendekkende premie bevat een solvabiliteitsopslag van EUR 25,0 miljoen (2007: EUR 27,3 miljoen). Indien de solvabiliteitsopslag buiten beschouwing wordt gelaten, resteert een negatief verschil van EUR 13,8 miljoen (2007: negatief EUR 81,2 miljoen). Verder bevat het onderdeel pensioenopbouw van de kostendekkende premie een bedrag van EUR 2,6 miljoen (2007: EUR 11,9 miljoen) dat is gefinancierd vanuit de schuld met betrekking tot de overgangsregeling VUT. Rekening houdend met deze financiering buiten de premies, resteert een negatief resultaat op premies van EUR 11,2 miljoen (2007: negatief EUR 69,3 miljoen).

Wijziging actuariële grondslagen

Voorziening pensioenverplichtingen	-	- 182,4
Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	-	0,1
Totaal	-	- 182,3

(bedragen in EUR miljoenen)

De wijziging actuariële grondslagen in 2007 betreft de overgang op nieuwe overlevingsgrondslagen waarbij tevens rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen op basis van de door het Actuarieel Genootschap uitgebrachte generatietafels. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking.

Actuariële resultaten	2008	2007
Arbeidsongeschiktheid	9,9	11,2
Sterfte	1,6	1,6
Flexibele keuzemogelijkheden	- 0,8	- 2,9
Totaal	10,7	9,9

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid bestaat voornamelijk uit het voordelige verschil tussen de gevraagde risicopremie en de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid.

Op sterfte is een voordelig resultaat geboekt van EUR 1,6 miljoen (2007: voordelig EUR 1,6 miljoen), bestaande uit een winst op het kortlevenrisico van EUR 3,8 miljoen (2007: winst EUR 2,1 miljoen) en een verlies op het langlevensrisico van EUR 2,2 miljoen (2007: verlies EUR 0,5 miljoen).

Het resultaat op flexibele keuzemogelijkheden bedraagt negatief EUR 0,8 miljoen (2007: negatief EUR 2,9 miljoen). Dit resultaat wordt voor het grootste gedeelte veroorzaakt doordat een groep oudere deelnemers gebruikmaakt van de mogelijkheid tot gesubsidieerde pensioenvervroeging.

Resultaat op indexering

Beschikbaar uit premies	-	-
Indexering en algemene salarisontwikkeling	- 77,8	- 73,9
Totaal	- 77,8	- 73,9

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Toelichting op de rekening van baten en lasten

(bedragen in EUR miljoenen)

Overige resultaten	2008	2007
Vrijval rentedragende schuld werkgever	10,0	33,0
Totaal	10,0	33,0

De vrijval schuld werkgever betreft een schattingsverschil met betrekking tot de voorheen opgenomen verplichting overgangsregeling VUT. De vrijval schuld werkgever in 2007 betreft de niet meer in de balans opgenomen voorwaardelijke pensioenverplichtingen uit hoofde van de zogenaamde overgangsmaatregel 3, waarvoor een deel van de verplichting overgangsregeling VUT is aangewend.

Overige informatie Verbonden partijen

Het beheer van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group B.V. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel alle aandelen in Blue Sky Group (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 85% (2007: 85%) uit van de totale omzet van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

Het pensioenfonds heeft een bezoldigde voorzitter. Onder verwijzing naar artikel 383 Titel 9, Boek 2 BW blijft vermelding van de bezoldiging achterwege.

Honorarium accountant

De accountantskosten zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen EUR 90 duizend (2007: EUR 76 duizend). De kosten hebben voornamelijk betrekking op de controle van de jaarrekening.

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Amstelveen, 26 mei 2009

Het bestuur van de Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

G.K.R. Lagendaal
vicevoorzitter

P.M. Schelvis RA
vicevoorzitter

Financiële

opzet Tussen Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V. en Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM ('het fonds') is een uitvoeringsovereenkomst afgesloten waarin de financiering van het fonds is geregeld en de toe te passen grondslagen en methodieken zijn omschreven. De bijlage waarin de financiële opzet is beschreven is tevens de ABTN van het fonds.

De bedragen, door het fonds benodigd ter voldoening van de pensioenverplichtingen, worden berekend met gebruikmaking van methoden en grondslagen zoals deze in algemene toelichting op de jaarrekening zijn omschreven. De premie, die wordt uitgedrukt als percentage van de som van de jaarpensioengrondslagen en de ploegendienstbetalingen van de deelnemers van het fonds, wordt vastgesteld met inachtname van de tussen het fonds en KLM gesloten uitvoeringsovereenkomst.

De hoofdlijnen van het beleggingsbeleid van het fonds zijn vastgelegd in een door het Bestuur van het fonds vastgesteld beleggingsplan.

De uitvoering van de pensioenregeling is door het fonds uitbesteed aan Blue Sky Group B.V. Deze organisatie verzorgt het vermogensbeheer, de administratie, de uitvoering en de advisering over de pensioenregeling en de bestuursondersteuning aan het fonds. De kosten verbonden aan de uitvoering van de pensioenregeling(en) zijn voor rekening van het fonds. Direct op de beleggingen betrekking hebbende kosten drukken rechtstreeks op de opbrengst van de beleggingen.

In de ABTN en de uitvoeringsovereenkomst staat voorgeschreven dat het fonds de volgende reserves en voorzieningen aanhoudt:

- > Reserve indexering;
- > Reserve toekomstige premiekorting voor deelnemers;
- > Reserve overgangsmaatregel 3;
- > Algemene reserve;
- > Voorziening pensioenverplichtingen;

Slechts voor zover door KLM, in overleg met de betreffende werknemersorganisaties schriftelijk toegestaan, mogen andere voorzieningen of reserves worden gevormd.

Bestemming

van het resultaat Ten aanzien van de bestemming van het resultaat is geen bepaling opgenomen in de Statuten van het Fonds. De bestemming is geconcretiseerd en geregeld in de ABTN.

Gebeurtenissen

na balansdatum Medio februari 2009 was sprake van een dekkingstekort (dekkingsgraad lager dan 105%). Dit is gemeld aan de toezichthouder De Nederlandsche Bank. Naar aanleiding van dit dekkingstekort is in april een korte termijn herstelplan ingediend

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM te Amstelveen is aan Mercer Certificering B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2008.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

In overeenstemming met de richtlijn “Samenwerking tussen accountant en actuaris ter zake van de controle van verantwoordingen van verzekeringsinstellingen” heeft de accountant van het pensioenfonds mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid en de volledigheid van de administratieve basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeelsvorming van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht:

- > heb ik ondermeer onderzocht of de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld, en
- > heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. Ik heb mij een oordeel gevormd over de waarschijnlijkheid waarmee het pensioenfonds de tot balansdatum aangevane verplichtingen zal kunnen nakomen.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Met inachtneming van het voorafgaande en het navolgende verklaar ik dat naar mijn overtuiging is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningregels en uitgangspunten toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Gemeten naar de wettelijke maatstaf is ten aanzien van de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, sprake van reservetekort.

De vermogenspositie per 31 december 2008 van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM is naar mijn mening niet voldoende, vanwege het reservetekort. Daarbij is bepalend de mate van waarschijnlijkheid dat het pensioenfonds zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, aangegaan tot balansdatum, in aanmerking nemend het streven inzake toeslagen, zoals aan verzekerden meegedeeld en de in wet- en regelgeving opgenomen criteria. De maatregelen, zoals beschreven in de Actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN), die leiden tot herstel van de financiële positie, zijn daarbij betrokken.

Amstelveen, 26 mei 2009

Drs. W. Brugman AAG
verbonden aan Mercer Certificering B.V.

Accountants- verklaring

Verklaring betreffende de jaarrekening

Wij hebben de in dit verslag opgenomen jaarrekening 2008 van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM te Amstelveen bestaande uit de balans per 31 december 2008 en de rekening van baten en lasten over 2008 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het Bestuur

Het bestuur van het Pensioenfonds is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en het in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn de beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van het Pensioenfonds. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van het Pensioenfonds heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM per 31 december 2008 en van het resultaat over 2008 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verklaring betreffende andere wettelijke voorschriften

Op grond van de wettelijke verplichting ingevolge artikel 2:393 lid 5 onder f BW melden wij dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening zoals vereist in artikel 2:391 lid 4 BW.

Amstelveen, 26 mei 2008

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

J.J.M. de Bruijn RA

3

Bijlagen

Stichting Algemeen
Pensioenfonds KLM

Deelnemersbestand

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantal per einde vorig verslagjaar	15.778	8.102
Bij wegens		
> Indiensttreding	833	–
> Herindiensttreding	25	–
> Uitdiensttreding	–	537
> Toekennen van een pensioen	–	–
> Revalidatie	7	–
> Overige oorzaken	–	3
Af wegens		
> Invaliditeit	29	5
> Overlijden	21	29
> Toekennen van een ouderdomspensioen	204	96
> Uitdiensttreding	528	–
> Beëindiging wezenpensioen	–	–
> Revalidatie	–	–
> Herindiensttreding	–	25
> Emigratie/afkoop/overdracht	–	159
> Overige oorzaken	3	–
Aantal per einde verslagjaar	15.858	8.328

Pensioengerechtigden

Ouderdoms- pensioen	Nabestaanden- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeidsongeschiktheids- pensioen	Totaal pensioengerechtigden
5.211	2.925	181	782	9.099
–	–	–	–	–
–	–	–	–	–
–	–	–	–	–
353	186	25	34	598
–	–	–	–	–
–	2	–	–	2
220	153	–	8	381
–	–	–	53	53
–	–	–	9	9
–	–	30	–	30
–	–	–	7	7
–	–	–	–	–
–	10	2	–	12
–	–	–	–	–
5.344	2.950	174	739	9.207

Ontwikkelingen 1999 – 2008

	2008	2007
Aantal deelnemers	15.858	15.778
> Mannen	11.911	11.908
> Vrouwen	3.947	3.870
Aantal gewezen deelnemers	8.328	8.102
> Mannen	5.014	4.872
> Vrouwen	3.314	3.230
Aantal pensioengerechtigden	9.207	9.099
Ouderdomspensioen	5.344	5.211
> Mannen	4.316	4.247
> Vrouwen	1.028	964
Nabestandenpensioen	2.950	2.925
Wezenpensioen	174	181
Arbeidsongeschiktheidspensioen	739	782
> Mannen	488	526
> Vrouwen	251	256
(bedragen in EUR miljoenen)		
Premies	96	47
Premiekorting	69	112
Pensioenuitkeringen en uitgaande waardeoverdrachten	128	124
Voorziening pensioenverplichtingen	3.554	2.723
Beleggingen		
Vastgoed	318	397
Aandelen	1.552	2.155
Vastrentende waarden	2.210	2.321
Overig	- 182	125
Totaal	3.898	4.998
Totaalrendement	- 20,8%	3,4%

2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999
16.032	15.858	15.835	16.607	17.365	17.284	16.832	16.574
12.112	11.995	12.018	12.517	13.042	12.985	12.537	12.271
3.920	3.863	3.817	4.090	4.323	4.299	4.295	4.303
7.751	7.425	7.277	6.803	6.347	6.059	5.752	5.075
4.670	4.480	4.397	4.183	3.906	3.746	3.624	3.259
3.081	2.945	2.880	2.620	2.441	2.313	2.128	1.816
8.879	8.913	8.837	8.734	8.687	8.669	8.665	8.687
4.996	4.987	4.945	4.918	4.875	4.910	5.003	5.129
4.136	4.151	4.144	4.144	4.134	4.191	4.301	4.434
860	836	801	774	741	719	702	695
2.897	2.900	2.853	2.824	2.825	2.769	2.735	2.699
171	164	156	139	145	144	147	140
815	862	883	853	842	846	780	719
552	590	605	576	577	580	545	514
263	272	278	277	265	266	235	205
153	138	139	133	127	118	117	110
8	14	32	70	69	77	43	27
114	112	109	108	103	101	97	91
2.988	2.879	2.648	2.503	2.429	2.254	2.163	2.055
528	392	305	306	314	345	338	312
2.233	2.227	1.556	1.664	1.216	1.517	1.497	1.706
2.084	1.849	1.732	1.281	1.420	1.466	1.614	1.430
60	- 117	181	121	46	- 3	40	3
4.905	4.351	3.774	3.372	2.996	3.325	3.489	3.451
11,0%	15,1%	12,3%	14,2%	- 8,9%	- 2,8%	1,5%	19,3%

Colofon**Uitgegeven door:**

Stichting Algemeen

Pensioenfonds KLM

Prof. E.M. Meijerslaan 1

Postbus 123

1180 AC Amstelveen

T 020 426 62 10

F 020 426 63 85

E pensioenservice@klmgrondfonds.nlI www.klmgrondfonds.nl**Coördinatie**

Blue Sky Group B.V. >Amstelveen

Tekst

Blue Sky Group

Fotografie

Funcke Ontwerpers BNO >Haarlem

Vormgeving

Funcke Ontwerpers BNO >Haarlem

Realisatie

C&F Report Amsterdam B.V.

Druk

LenoirSchuring >Amstelveen

08

Jaarverslag

De uitvoering van de
KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij
Blue Sky Group.

Blue Sky Group
Prof. E.M. Meijerslaan 1
Postbus 123
1180 AC Amstelveen